

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MARUŠA BATISTA

GENOCID V SODOBNI MEDNARODNI SKUPNOSTI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MARUŠA BATISTA

MENTOR:izr. prof. dr. DRAGO ZAJC

GENOCID V SODOBNI MEDNARODNI SKUPNOSTI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

ZAHVALA:

Staršema, stari mami, Mileni, mami Zori, Nataški, za podporo pri študiju in za vse življenjske nasvete.

Hvala!

GENOCID V SODOBNI MEDNARODNI SKUPNOSTI

Razvoj človekovih pravic skozi zgodovino kaže, da je njihovo spoštovanje odvisno od mnogih dejavnikov, vse človekove pravice pa naj bi bile univerzalne, nedeljive ter med seboj povezane in odvisne. V sodobni mednarodni skupnosti se kljub mnogim sprejetim obvezujočim pravnim dokumentom s področja zagotavljanja in varovanja človekovih pravic še vedno dogajajo zločini kot sta genocid in etnično čiščenje. Genocid v Ruandi leta 1994 je terjal več kot 500.000 življenj, v etničnem čiščenju v Bosni in Hercegovini, v okolici Srebrenice, je bilo leta 1995 pobitih več kot 7.000 muslimanskih dečkov in mož. Pobijanje je potekalo na zelo krute in nehumane načine, žrtve so bile izbrane zgolj na osnovi etnične pripadnosti. Kljub različnemu kulturnemu in geografskemu razvoju in okolju sta oba genocida temeljila na enaki osnovi, spodbujanju medetničnega sovraštva in oba pomenita grobo kršitev človekovih pravic. Sodobna mednarodna skupnost še vedno ni našla učinkovitega načina ravnanja v primerih grožnje genocida, niti v primerih, ko genocid že poteka in bi ga bilo treba nemudoma prekiniti.

Ključne besede: človekove pravice, genocid, etnično čiščenje, Ruanda, Srebrenica.

GENOCIDE IN THE MODERN INTERNATIONAL COMMUNITY

The evolution of human rights throughout history shows that there are many factors that influence on their protection, but all of them should be universal, indivisible, connected and dependent. Although there were many obligated legal documents adopted to assure and protect human rights in the modern international community, we are still witness of crimes such as genocide and ethnic cleansing. The genocide in Rwanda in 1994 took over 500.000 lives and in ethnical cleansing in Bosnia and Hercegovina in the area of Srebrenica in 1995 there were more than 7.000 muslims boys and men killed. The killing was very brutal and unhuman, the victims were chosen only because of their ethnicity. In spite of different cultural and geographical development and environment the foundation of both genocides was ethnical hatred and both of them mean violation of human rights. The modern international community has still not found effective ways how to prevent genocide from occurring.

Key words: human rights, genocide, ethnical cleansing, Rwanda, Srebrenica.

KAZALO:

1. UVOD	7
2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR	9
2.1 PREDMET PREUČEVANJA.....	9
2.2 CILJI NALOGE	9
2.3 HIPOTEZE	10
2.4 METODOLOGIJA DELA	10
2.5 STRUKTURA NALOGE.....	10
3. RAZVOJ ČLOVEKOVIH PRAVIC	11
3.1 ANTIČNI TEMELJI RAZVOJA ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	11
3.2 SREDNJI VEK IN RAZVOJ ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	12
3.3 NOVI VEK IN NASTANEK ČLOVEKOVIH PRAVIC	13
4. ČLOVEKOVE PRAVICE – UNIVERZALNOST ALI SUŽENJSTVO INTERESOV?	16
4.1 TEMELJNE PRAVICE	19
4.2 PRAVICA DO ŽIVLJENJA	20
4.2.1 <i>Človeški faktor in pravica do življenja</i>	21
4.3 UNIVERZALNOST IN MEDNARODNOPRAVNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC	22
4.4 MORALNE RAZSEŽNOSTI ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	25
5. POJEM GENOCIDA	28
5.1 DEFINICIJA	28
5.2 ABSOLUTNI IN KONVENCIJSKI GENOCID.....	34
5.3 ZNAČILNOSTI GENOCIDA	35
5. 4 FAZE GENOCIDA.....	38
5.5 KONVENCIJA O PREPREČEVANJU IN KAZNOVANJU ZLOČINA GENOCIDA TER NJEN UČINEK	40
6. GENOCID V RUANDI LETA 1994	43
6.1 VZROKI ZA GENOCID V RUANDI.....	45
6.2 POTEK GENOCIDA IN KRŠENJA ČLOVEKOVIH PRAVIC V RUANDI.....	47
6.3 MEDNARODNA ODGOVORNOST.....	57
7. GENOCID V BOSNI IN HERCEGOVINI LETA 1995	58

7.1 VZROKI ZA GENOCID:	59
7.2 POTEK GENOCIDA IN KRŠENJA ČLOVEKOVIH PRAVIC V BOSNI IN HERCEGOVINI:	61
7.3 MEDNARODNA ODGOVORNOST:	68
8. PRIMERJAVA GENOCIDOV V RUANDI IN SREBRENICI PO STOPNJAH.....	70
9. SKLEP.....	74
10. LITERATURA IN VIRI.....	78

1. UVOD

»Kadar obupam, se spomnim, da je tekom zgodovine vselej zmagal glas resnice in ljubezni. Na tem svetu so tirani in morilci, ki se nam v nekem obdobju zdijo nepremagljivi. Toda nazadnje vedno propadejo. Vselej pomislite na to!«

Mahatma Gandhi

20. stoletje se zdi kot stoletje, v katerem so človekove pravice zaživele v polnem pomenu njihove definicije. Pojem človekovih pravic je postal nosilna sila vseh nacionalnih ter mednarodnih dokumentov, njihova kršitev pa se grobo obsoja s strani celotne mednarodne skupnosti. Mednarodna skupnost. Besedna zveza ki hkrati zbuja spoštovanje ter občutek varnosti po drugi strani pa se posameznik ne more otresti dvoma, da gre pravzaprav za konstrukt zahodnega sveta v njegovi želji po prevladi. Kajti kljub temu, da je na področju človekovih pravic sprejetih nešteto dokumentov, se zdi, da v situaciji, ko bi jih bilo treba resnično spoštovati, njihova vsebina postanejo le črke na papirju. Posledica vzpostavitve mednarodne skupnosti je, da danes nobena vojna, najsi bo notranja ali vojna med dvema ali več državami, ni več zgolj predmet vpletenih držav, temveč je stvar celotne mednarodne skupnosti. In človekove pravice naj bi bile rdeča nit delovanja ter sodelovanja v mednarodni skupnosti. Pa je temu res tako?

Človekove pravice so od svojega obstanka razpete med samoumevno eksistenco ter nenehno borbo zanje. Napredek v človeški miselnosti bi kot logično posledico moral s sabo nositi tudi idejo medsebojnega spoštovanja ter spoštovanja temeljnih pravic vsakega posameznika. Zdi pa se ravno obratno, namreč, da se svet čedalje bolj vrti v luči pomanjkanja spoštovanja do vseh in vsega. Na eni strani vidimo razvitost in napredek izbranih držav, katerih prebivalci ne poznajo grozodejstev kot sta genocid ali etnično čiščenje, na drugi strani so države, ki ta dva pojma živijo. Tako se lahko upravičeno vprašamo o smiselnosti obstoja mednarodne skupnosti, ki naj bi v primeru kršenja človekovih pravic zaščitila prizadeto državo in posameznika. Če politika in morala 21. stoletja dopuščata zločine proti človečnosti kot sta genocid in etnično čiščenje, je torej univerzalnost človekovih pravic v praksi sploh mogoča? Ne glede na to, da so človekove pravice v teoriji označene kot univerzalne.

Prvi člen Splošne deklaracije človekovih pravic, ki jo je sprejela in razglasila Generalna skupščina OZN leta 1948 se glasi: »Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice.« Realnost ali utopija? Čeprav so dokumenti o človekovih pravicah namenjeni vsem, jih v praksi občutijo zgolj izbranci, ki imajo najbrž srečo, da so se rodili ob pravem času na pravem kraju. Vojna danes ni zgolj začetek ter konec oboroženega spopada. Pogled na končano vojno nam lahko razkrije širše kršitve človekovih pravic, kot je genocid, ki pripeljejo v degradacijo naroda ter okolja v ekonomskem in družbenem smislu ter hkrati za naslednje generacije pomenijo popotnico, ki otežuje in onemogoča politično spravo.

Jacques Maritain je v delu Človek in država zapisal, da je »najhujša skušnjava za človeštvo v obdobjih teme in splošnega kaosa odpovedati se razumu kot moralnemu vodniku. Razumu se ne smemo nikoli odreči. Naloga etike je skromna, a plemenita. Je v tem, da usmerja spremenljivo uporabo nespremenljivih moralni načel celo sredi agonije nesrečnega sveta, dokler v njem obstaja vsaj žarek človečnosti« (Maritain 2002: 95).

Kljub navedenim dejstvom se v realni sedanosti še vedno dogajajo stvari, kot je bil pobjev več kot 7.000 muslimanski dečkov in mož julija 1995 v okolici Srebrenice ter pomor več kot 500.000 ljudi v Ruandi leta 1994. V okviru svoje diplomske naloge bom predstavila in definirala pojem hudodelstva genocida kot ene izmed temeljnih oblik kršenja človekovih pravic, kajti gre za institucionalizirano masovno pobijanje civilistov. Raziskati želim razvoj človekovih pravic skozi zgodovino, pojem in značilnosti genocida ter kakšne posledice ima genocid za družbo in državo ter spoštovanje in uveljavljanje človekovih pravic. Kot primer storitve hudodelstva genocida bom preučila genocid med državljansko vojno v Ruandi ter pokol v Srebrenici.

2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Predmet preučevanja

Predmet proučevanja v diplomski nalogi bo raziskovanje elementov in značilnosti kršenja človekovih pravic kot posledica storitve hudodelstva genocida. Proučevanje bo temeljilo na raziskovanju genocidnih dejanj v Republiki Ruandi leta 1994 ter Bosni in Hercegovini 1995.

2.2 Cilji naloge

1. Prvi cilj diplomske naloge je postopna opredelitev ter definiranje pojmov, kot so:

- a) človekove pravice in svoboščine
- b) genocid
- c) etnično čiščenje.

2. Drugi cilj naloge je predstaviti zgodovino razvoja univerzalnih človekovih pravic, med katere spada tudi pravica do življenja, ki naj bi bile načelno neodvisne od konkretnega družbenega časa in okolja oz. prostora ter hkrati predstaviti temeljne dokumente o človekovih pravicah.

3. Tretji cilj predstavlja definiranje zločina genocida kot sistematičnega kršenja človekovih pravic.

4. Predstavitev genocida ter kršenja človekovih pravic v Ruandi in Srebrenici ter ugotoviti, kako se je sistematično kršenje človekovih pravic razlikovalo – če se je. Oba genocida bom primerjala zato, ker sta se dogajala v približno enakem časovnem obdobju pa vendar na različnih kontinentih ter v državah z različnim zgodovinskim ozadjem in razvojem.

5. Preveriti postavljene hipoteze.

2.3 Hipoteze

1. *Kljub mnogim sprejetim pravnim dokumentom s področja človekovih pravic je razvita mednarodna skupnost še vedno neučinkovita v boju proti genocidu.*
2. *Kljub različnemu kulturnemu in geografskemu razvoju in okolju temeljita genocida v Ruandi ter Srebrenici na enaki osnovi, to je spodbujanju medetničnega sovraštva ter oba pomenita grobo kršitev klasičnih človekovih pravic.*
3. *Spoštovanje človekovih pravic je možno le v moralno dozorelem okolju.*

2.4 Metodologija dela

Družboslovno raziskovalne metode, ki jih bom uporabila pri pisanju diplomske naloge so:

- a) zgodovinska metoda: za navajanje in opisovanje zgodovinski dejstev ter opisovanje konkretnih primerov genocida in etničnega čiščenja
- b) opisna metoda: za pojasnjevanje in opredeljevanje definicij in pojmov
- c) metoda analize vsebine: za zbiranje informacij ter podatkov iz primarnih in sekundarnih pisnih virov.

2.5 Struktura naloge

Po uvodu je v drugem poglavju predstavljen metodološko – hipotetični okvir s predmetom in cilji proučevanja ter hipotezami. V tretjem in četrtem poglavju so predstavljeni pojem, razvoj in zgodovina univerzalnih človekovih pravic ter temeljni dokumenti s področja človekovih pravic. Peto poglavje razčlenjuje kršenje človekovih pravic oziroma zločine proti človečnosti, med katere spada tudi genocid, kot ena izmed oblik njihovega kršenja. V šestem in sedmem poglavju sta predstavljena genocida v Ruandi in Srebrenici ter v osmem poglavju njuna primerjava. V devetem poglavju gre za presojo in sklep, ali je mednarodna skupnost neuspešna v boju proti genocidu ter ali oba genocida temeljita na enaki osnovi.

3. RAZVOJ ČLOVEKOVIH PRAVIC

Kategorija človekovih pravic se je »razvila v okviru evropske novoveške oziroma razsvetljenske pravno – filozofske ter politične misli, o njeni normativni urejenosti pa je »mogoče pogojno govoriti šele v obdobju po končani drugi svetovni vojni, kajti šele v zadnjih desetletjih se človekove pravice obravnavajo bolj ali manj v svetovnem, mednarodnopravnem merilu« (Cerar 1996: 51).

»Zamisel o človekovih pravicah je zamisel o spoštovanju vseh posameznih članov človeške družbe - vsak posameznik naj bi bil obdarjen z enakimi pravicami do življenja in osebne svobode, užival naj bi svobodo do enakosti ter imel možnosti razvoja in uveljavljanja svojih sposobnosti. Posamezniku se te pravice ne morejo odvzeti tudi, če bi dal svoj pristanek« (Zajc 2005: 12).

3.1 Antični temelji razvoja človekovih pravic

Atenska demokracija v podobi polis je poskrbela za sodelovanje državljanov pri odločanju o javnih zadevah ter volitvah uradnikov.¹ Vendar so posamezniki in njihove pravice zavzemali šibko pozicijo nasproti polis. Država je bila nadrejena družini in posamezniku. Njihove pravice so bile bolj funkcionalne kot personalne, pravice niso imele funkcije varovanja pred oblastjo, temveč so posamezniku omogočale opravljanje njegove vloge v družbi, kar je posledica miselnosti², da naj v polis ne bi prihajalo do navzkrižja interesov posameznika in skupnosti. Suženjstvo je bilo v antiki sprejemljivo, suženj ni bil človek, temveč stvar, ne glede na njegov prejšnji položaj. Hkrati pa so se že začeli pojavljati kritični pomisleki do suženjstva (Simić v Bavcon 2006: 22). Človek še ni bil priznan kot nosilec neodtujljive ter svete pravice do življenja.

Rimljani so bolj kot Grki razvili zamisel o enakosti posameznikov pred zakonom ali isonomijo. Že okrog leta 450 pred našim štetjem so na dvanajst bakrenih plošč zapisali zakone, ki razkrivajo moč in oblast družinskega očeta, poglavarja, imenovanega pater

¹ Načelo enakosti velja za svobodne Grke, tuji in sužnji so brez kakršnih koli pravic in niso veljali za državljane. Tudi ženske niso enakopravne.

² Grška miselnost v času polis je temeljila na predpostavki popolne skladnosti posameznika s skupnostjo, posledično torej ni bilo potrebe po uveljavitvi posebnih pravic za varovanje posameznika pred oblastjo.

familias. Moč glave družine je razvidna iz dejstva, da je imel pravico odločati o življenju in smrti svojih otrok. Lahko jih je bičal, pripri, vklenil ali prodal. Poleg tega je lahko takoj po rojstvu umoril pohabljene ali kako drugače zaznamovane novorojenčke. Vse to kaže na globoko zasidranost Rimljanov v patriarhalni strukturi (Zajc 2005: 35).

Justinijanov monumentalni zakonik iz leta 534 predstavlja višek kodifikacije rimskega prava, njegova vloga pa je zaščita pravic vsakega posameznika, vsakdo pa mora izpolnjevati naloge, ki so mu naložene zaradi njegovega položaja. Poleg tega Rimljani v nasprotju z neposredni grško demokracijo razvijejo posredno na osnovi volilne pravice državljanov za volitve v Senat. S širjenjem oziroma osvajanjem ozemelj so se širile pravice in dolžnosti prebivalcev³ (Zajc 2005: 36).

Krščanstvo je v razvoju človekovih pravic igralo pozitivno vlogo. Zavzelo je namreč pozicijo branilca svetosti človeškega življenja ter zaščitnika posameznikove svobode vere ter vesti.⁴ Po krščanstvu je človek del božjega kraljestva in svojo osebnost lahko izpopolni samo skozi vero in Cerkev, hkrati mu je priznano prirojeno in neodtujljivo dostojanstvo, ki so ga dolžne spoštovati vse posvetne oblasti. Še vedno pa gre za obdobje selektivne narave človekovih pravic (Zajc 2005: 37).

3.2 Srednji vek in razvoj človekovih pravic

Srednji vek prinese prevlado krščanstva nad drugimi verami, ki je temeljila v prepričanju o njegovi edinosti. Pravice so bile priznane zgolj kristjanom, pripadniki drugih ver so bili v njihovem priznavanju v podrejenem položaju. Razširila se je inkvizicija kot stalna ustanova za preganjanje krivovercev ter njihovo izkoreninjenje, tudi z mučenjem. Razmahne se preganjanje čarovništva. V začetku 16. stoletja se tako kot posledica nasprotovanja papeževi duhovni oblasti pojavi protestantizem, ki ima globok moralni in reformatorski značaj (Zajc 2005: 40). Vse večja nasprotja so se odrazila v verskih vojnah, ki jih konča šele leta 1648

³ Vsa mesta v javni upravi so bila dostopna vsem ustreznim moškim kandidatom, ne glede na izvor. Tako so na najvišje položaje prihajali tudi sposobni ljudje različnih profilov (pravniki, zdravniki, inženirji, vojaki) iz osvojenih ozemelj.

⁴ Verska svoboda je bila kristjanom priznana z milanskim ediktom leta 313, ki ga je izdal cesar Konstantin Veliki.

sklenjeni westfalski mir.⁵ Verske vojne so odprle vprašanje o pravu, ki bi veljalo tudi, če ne bi bilo boga (Simić v Bavcon 2006: 22). V srednjem veku nastanejo nekateri pomembni pravni dokumenti, kot so Velika listina o svoboščinah oz. Magna Charta Libertatum,⁶ Habeas Corpus Act⁷ ter Listina pravic oziroma Bill of Rights.⁸

3.3 Novi vek in nastanek človekovih pravic

V 17. in 18. stoletju se je razvila moderna doktrina človekovih pravic, predvsem po zaslugi revolucionarjev z Lockom in Rousseaujem na čelu, ki so trdili, da so človekove pravice naravne, prirojene, neodtujljive in nezastarljive in dolžnost države je, da jih svečano razglasi in ustrezno zavaruje. Uveljavilo se je prepričanje, da se človek rodi svoboden, država pa kot organizacija prisile k določenem obnašanju in vedenju to svobodo krati. Najpomembnejša rezultata njihovih prizadevanj sta Virginijska deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1776⁹, ki je bila podlaga in ideja za Ameriško deklaracijo o neodvisnosti iz leta 1776¹⁰ in Deklaracija o pravicah človeka in državljana¹¹, sprejeta v Franciji. Slednja že loči med dvema vrstama pravic: med pravicami človeka in pravicami državljana.

Seznam človekovih pravic se je postopno dopolnjeval. Dotedanjim političnim in osebnim pravicam so se, predvsem v 20. stoletju, pridružile še socialno-ekonomske pravice, prosvetno-kulturne pravice, pravice družine in otrok ter narodov in manjšin.

⁵ Westfalska mirovna pogodba je priznala enakopravnost katolikom ter protestantom. Vzpostavljen je bil decentraliziran sistem suverenih držav ter temelj za nacionalno državo in mednarodno skupnost držav, kakršno poznamo še danes. Papež državam ni več mogel vsiljevati svoje volje, izbira vere postane stvar posameznika (Zajc 2005: 46).

⁶ Velika listina o svoboščinah oz. Magna Charta Libertatum je nastala kot rezultat boja dela angleškega plemstva proti kraljevi samovolji. Listino je 15. junija leta 1215 razglasil Angleški kralj Ivan brez zemlje, z njo pa je med drugim plemstvu priznal osebno svobodo in zagotovil, da bo oblast delovala v mejah prava.

⁷ Habeas Corpus je leta 1679 sprejel angleški parlament. Z njim so bile urejene osebne svoboščine posameznika v kazenskem postopku. Eno najpomembnejših določil je vsekakor načelo zakonitosti v kazenskem postopku, ki zagotavlja, da nihče ne more odgovarjati za kaznivo dejanje, če ni bilo že prej tako določeno v zakonu.

⁸ Z Listino pravic ali Bill of Rights iz leta 1689 postane angleški kralj omejen v svojem vladanju ter obvezan upoštevati človekove pravice.

⁹ Virginia Declaration of Rights izhaja iz načela, da so vsi ljudje po naravi enaki in neodvisni in imajo nekatere prirojene pravice (Zajc 2005: 56).

¹⁰ Deklaracija o neodvisnosti temelji na prepričanju, da država ni ustanoviteljica pravic, temveč je le dolžna zagotavljati njihovo varstvo. Poudarja tudi enakost ljudi ter njihove neodtujljive pravice kot sta življenje ter svoboda (Zajc 2005: 56).

¹¹ Deklaracija o pravicah človeka in državljana je bila sprejeta 1789, po ukinitvi fevdalizma. Človek je prdstavljen kot individuum s pravico do svobode in enakosti.

V 20. stoletju so totalitarni politični sistemi začeli vztrajno zavračati ideje o človeški enakopravnosti in osebni svobodi, njihovo spoštovanje so omejili na ozek krog ljudi oziroma politični vrh. Katastrofalne posledice 2. svetovne vojne so bile prelomnica, ki je mednarodno javnost privedla do spoznanja, da je treba oblikovati mednarodno sprejete dokumente človekovih pravic, ki bi s soglasjem svetovne skupnosti zavezovale sleherno državo k njihovem spoštovanju.

Leta 1948 je tako Organizacija združenih narodov sprejela Splošno deklaracijo o človekovih pravicah¹², na podlagi katere so bili kasneje sprejeti številni drugi dokumenti. Leta 1948 je Generalna skupščina OZN sprejela tudi Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida.

Ideja človekovih pravic se je torej razvila sorazmerno pozno, o normativni univerzalnosti te ideje lahko govorimo šele v obdobju po 2. svetovni vojni, ko se na mednarodni ravni uveljavi Mednarodna listina o človekovih pravicah (The International Bill of Human Rights), kamor spadajo Splošna deklaracija človekovih pravic, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah ter Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah¹³, (Cerar 2002: 19). Ta naj bi danes predstavljala konsenzualni seznam človekovih pravic, »pri čemer pa je jasno, da gre pri tej listini za specifičen mednarodni politični dogovor, ki odraža le politično voljo predstavnikov omenjenega kroga držav in je zato njegova univerzalnost podana zgolj v tem okviru« (Cerar 1996: 52).

Temelji za nekatere pravice in svoboščine, ki se danes zdijo povsem samoumevne, pa so bili postavljeni šele pred nekaj desetletji. Leta 1989 je bila sprejeta Konvencija o otrokovih pravicah, leta 1952 je bila sprejeta Konvencija o političnih pravicah žensk. Konvencija o odpravi vseh vrst diskriminacije je bila sprejeta leta 1969, Konvencija proti mučenju in drugemu krutemu, nečloveškemu in ponižujočemu ravnanju in kaznovanju pa leta 1984.

Niti konsenz o univerzalnosti in nedeljivosti klasičnih človekovih pravic torej ni mogel preseči delitve sveta oziroma vzpostavitve ravnotežja moči, katerega temelji so bili postavljeni z Westfalsko mirovno pogodbo leta 1648. Še vedno so torej človekove pravice bolj predmet kot dejstvo.

¹² Splošno deklaracijo o človekovih pravicah je sprejela Generalna skupščina OZN leta 1948, vsebuje pa klasične človekove, državljske in politične pravice ter gospodarske, socialne in kulturne pravice.

¹³ Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah ter Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah je sprejela Generalna skupščina OZN leta 1966, veljati pa sta začela deset let kasneje, leta 1976.

Kot piše Miro Cerar, so človekove pravice po sprejetju Splošne deklaracije človekovih pravic in drugih pomembnejših mednarodnih dokumentov, ki se zavzemajo za varstvo človekovih pravic, nekako postale »uradna ideologija modernega sveta«. Morda se ravno zato nanje ne sklicujejo le številni demokratično ter humanistično usmerjeni misleci in voditelji temveč tudi tiste oblastne elite, ki jih dejansko ne priznavajo (Cerar 2002: 17). Mnogokrat je tako termin človekove pravice le krinka za oblastniško izživiljanje in manipuliranje . Na splošno pa naj bi bile človekove pravice instrument za razumevanje sodobnih demokratičnih političnih sistemov ter seveda tudi ostalih sistemov, od pravnih do ekonomskih ter posledično vseh procesov, ki se dogajajo v družbi (Cerar 2002: 17). Človekove pravice mnogi filozofi in sociologi jemljejo kot pojem, ki je človeka civiliziral ter ga postavil na prestol kot »razmišljujoče bitje«. Po Cerarju naj bi bila tako ideja o človekovih pravicah povezana z določeno razvojno stopnjo človeške družbe (Cerar 1996: 50).

Razvoj človekovih pravic kaže, da je njihovo spoštovanje odvisno od mnogih dejavnikov stanja v družbi, ne zgolj od sprejetih aktov, zakonov ali konvencij, temveč tudi vzgoje in zavesti, da so človekove pravice in svoboščine pomemben del našega življenja, ki se ne uresničijo zgolj s črko na papirju.

4. ČLOVEKOVE PRAVICE – UNIVERZALNOST ALI SUŽENJSTVO INTERESOV?

»Človekove pravice lahko definiramo kot skupek posebnih pravic, ki so dane vsakemu človeškemu bitju. Mednarodne konvencije ne producirajo teh pravic, marveč jih preprosto priznavajo. Te posebne pravice so postavljene v nasprotje pravicam drugih oseb in pravicam držav. Beseda »človek« je generičen pojem, ki se nanaša na vsa človeška bitja. Obstoje posebnih pravic (na primer pravic otrok, žensk ali beguncev) pa ni v nasprotju z nedeljivostjo vseh pravic« (Babadji 2001: 14).

Človekove pravice v osnovi delimo na :

- a) klasične
- b) kulturne
- c) socialno - ekonomske
- d) moderne pravice

Delitev je rezultat zgodovinskega nadgrajevanja ter razčlenjevanja človekovih pravic. Klasične človekove pravice so nastale v obdobju stare stanovske ureditve in fevdalnega družbenega reda. Te pravice so osebna svoboda, enakost in enakopravnost, nedotakljivost osebe, varnost, lastnina, svoboda vesti in veroizpovedi, svoboda govora, združevanja in volilna pravica (Zajc 2005: 24).

Kulturne pravice so pravica do izobrazbe, pravica do svobodnega kulturnega ustvarjanja in udejstvovanja, svoboda znanstvenega, raziskovalnega ter umetniškega dela ter avtorske pravice (Zajc 2005: 24).

Socialno - ekonomske pravice kot tretja generacija človekovih pravic urejajo razmerja v modernih industrijskih družbah. Tu najdemo pravico do dela, varstvo osebe v delovnem razmerju, varstvo matere delavke, dostopnost javnih služb pod enakimi pogoji, urejen in omejen delovni čas, pravica do sindikalnega organiziranja, pravica do samoupravljanja delavcev (Zajc 2005: 24). Temeljne socialne pravice pripadajo človeku kot socialnemu bitju z namenom da živi, se razvija in izpopolnjuje med soljudmi (Iwe 1986: 213).

Četrto generacijo človekovih pravic predstavljajo moderne človekove pravice kot so pravice potrošnikov, zelene pravice, pravice, povezane z dostopom do pomembnih informacij in pravica do zasebnosti podatkov (Zajc 2005: 24).

Temelj členitve človekovih pravic so torej klasične človekove pravice, zato bi lahko trdili, da kršitev klasičnih človekovih pravic avtomatsko pomeni tudi kršitev vseh drugih treh sklopov človekovih pravic, saj so le te nekakšne »podpravice« klasičnih. Pri dejanju hudodelstva genocida gre torej v prvi meri za kršitev klasičnih človekovih pravic, posledično pa tudi za kršitev kulturnih, socialno ekonomskih ter modernih pravic. Seveda se kršitve modernih pravic nanašajo na genocidna dejanja v sodobni mednarodni skupnosti.

V vsakem človeku naj bi obstajala ista ali enaka narava, iz katere neposredno izhajajo ali se nanjo neposredno navezujejo določene pravice. Tako iz različnih pogledov na človekovo naravo izhajajo različne opredelitve človekovih pravic. Ločimo tri osnovne idealno – tipske skupine pogledov na človekovo naravo:

- antropološki pesimizem: človek je že po svoji naravi slab, egoističen, sovražen do drugih;
- antropološki optimizem: človek je izvorno naravno dober ter altruističen;
- antropološki realizem: človek zavzema neko vmesno pozicijo med dobrimi in slabimi lastnostmi (Cerar 1996: 49). Konceptcija človekovih pravic je, kot navaja Cerar (1996: 49), »v prvi vrsti utemeljena z antropološkim pesimizmom, saj naj bi bila zahteva po zagotovitvi teh pravic smiselna le tam, kjer se ljudje neposredno ali prek družbenih institucij omejujejo, diskriminirajo ali drugače zatirajo.«

Kljub teorijam o povezanosti človekove narave ter človekovih pravic že omenjeni avtor ugotavlja (1996: 55), da »človekovih pravic ni mogoče neposredno izpeljati iz človekove narave ali jih nanjo neposredno navezovati.«

Lastnosti, ki se v okviru *tradicionalnega pojmovanja* pripisujejo človekovim pravicam so (Cerar 1996):

1. Temeljne pravice se pripisujejo z razumom obdarjenim odraslim osebam, ki na podlagi svobodne volje vstopajo v pogodbeno razmerje in *imajo določene moralne lastnosti*.

2. Te pravice nimajo za predpostavko obstoja pogodbenih razmerij in tudi niso, v logičnem smislu, odvisne od obstoja družbene skupnosti.
3. Te pravice pripadajo *pod enakimi pogoji vsem ljudem* (upoštevajte točko a) in to predvsem na temelju določenih skupnih moralnih lastnosti.
4. Te pravice *moralno pooblaščajo* njihovega nosilca, da na določen način ravna oziroma deluje, ali da uresniči določen interes prek delovanja drugih subjektov.
5. Nasproti takšnemu moralnemu upravičenju nosilca pravic obstoji obveznost ostalih subjektov, da mu s svojim ravnanjem omogočijo realizacijo njegovih pravic.
6. Moralna narava pravic opravičuje uporabo prisile (tudi fizične) zoper tiste, ki te pravice kršijo.

Lastnosti, ki se v *filozofski, pravni in politični doktrini* pripisujejo človekovim pravicam so:

1. **Temeljnost**: človekove pravice so temelj vsem ostalim pravicam.
2. **Splošnost** oziroma **univerzalnost**: človekove pravice pripadajo vsem ljudem in o njih obstoji, vsaj v zelo elementarnem obsegu in pod pogojem svobodne odločitve posameznikov, obči konsenz.
3. **Vezanost na človeka**: človekove pravice pripadajo človeku že po (njegovi) naravi in to prvenstveno kot posamezniku (še le na izvedeni družbeni ravni imajo lahko tudi kolektivni ali drugačen pomen).
4. **Neodtujljivost**: ker so človekove pravice eksistenčno povezane s človekom, jih od njega nikakor ni mogoče odtujiti.
5. **Absolutnost**: to na eni strani pomeni, da imajo človekove pravice kot celota vseobsežno eksistenco (ta traja toliko časa, dokler obstoji človek), na drugi strani pa to pomeni njihovo veljavo *erga omnes* – seveda pa človekove pravice v svoji posamični eksistenci niso absolutne, saj je pravica vsakega posameznika omejena s pravicami drugih posameznikov.
6. **Deklarativna narava artikulacije**: ker so človekove pravice dane človeku že »po naravi«, jih je mogoče pravno in drugače le *deklarirati* in ne *konstituirati*.
7. **Moralnost**: izvor človekovih pravic in dolžnosti je v sferi človekove moralnosti (ali nravnosti).
8. **Politična narava**: vsaka človekova pravica ima politično težo, saj v korist posameznikovih temeljnih dobrin omejuje politično oblast oziroma se uresničuje v okviru politično konstituirane družbe.

9. **Pravnost:** za učinkovito zagotavljanje človekovih pravic v družbi morajo biti te pravice pravno določene in zavarovane (Cerar 2002: 20).

4.1 Temeljne pravice

Nekatere človekove pravice se lahko omejijo pod posebnimi pogoji, druge pa ne morejo biti spremenjene pod nobenim pogojem in jih imenujemo nedotakljive ali temeljne pravice. Te pravice so nedvoumno navedene v številnih sporazumih o človekovih pravicah. Seznam temeljnih pravic se razlikuje od sporazuma do sporazuma.

Ločnica med človekovimi pravicami torej poteka med tistimi, ki so povezane z najbolj pomembnimi človekovimi vrednotami in potrebami ter tistimi, ki so povezane z manj pomembnimi vrednotami in potrebami in so praviloma hierarhično podrejene in izvedene iz prvih. Prva skupina človekovih pravic so temeljne človekove pravice in iz teh naj bi bilo mogoče izpeljati vse ostale. Človekove pravice naj bi bilo mogoče za temeljne označiti takrat, kadar predstavljajo *conditio sine qua non* in nujni sestavni del človekovega bivanja in ustvarjalnega (so)delovanja znotraj človeške družbe (Cerar 1996: 56). Z drugo besedo bi jih lahko poimenovali tudi skupne ali splošne pravice, saj naj bi pripadale vsem ljudstvom (Fawcett v Cerar 1996: 56).

Seznamov temeljnih človekovih pravic je mnogo, saj se s tem področjem ukvarjajo številni avtorji. Med sodobnejše sezname spada seznam F. Ajamija, ki kot temeljne človekove pravice našteva: pravico do preživetja, pravico do zaščite pred mučenjem, pravico zoper apartheid ter pravico do (pre)hrane. Naslednji sodobni avtor je H. A. Bedau, ki pod temeljne šteje pravico do življenja, pravico do svobode, pravico do lastnine, pravico do varnosti, svobodo govora, tiska in zbiranja ter pravico do varstva pred arbitrarnim odvzemom prostosti. Seznam R. Matthews in C. Pratta sestavljajo pravica do obstanka, pravica do zaščite pred mučenjem, pravica do zaščite pred arbitrarnim zaporom in priporom ter pravica pred izvensodno izvršbo. Tudi A. J. M. Milne začne svoj seznam temeljnih človekovih pravic s pravico do življenja, sledijo pravica do pravičnega oziroma poštenega obravnavanja, pravica do pomoči, pravica do spoštljivega obravnavanja, pravica do vljudnega oziroma kulturnega odnosa, pravica do nege (otrok) ter svoboda pred arbitrarnimi posegi. Omeniti velja še avtorje, kot so R. B. Reitner, M. V. Zunzunegui in J. Quiroga, ki za temeljne štejejo: pravico do življenja, pravico do

zaščite pred izginotjem, pravico do zaščite pred mučenjem in pravico do zaščite pred arbitrarnim odvzemom prostosti (Donnelly v Cerar 1996: 57).

Seznam temeljnih pravic, ki je bil izdelan z **Mednarodnim paktom o državljanskih in političnih pravicah**¹⁴ vsebuje sledeče:

- pravico do življenja;
- pravico, da nihče ni podvržen mučenju ali nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju;
- pravico, da nihče ne sme biti pridržan v suženjstvu ali tlačanski odvisnosti, primoran k prisilnemu ali obveznemu delu;
- pravico, da nihče ne sme biti preganjan ali kaznovan zaradi kaznivega dejanja, za katero je bil že oproščen krivde ali obsojen s pravnomočno sodbo;
- dolžnost, da je z vsemi osebami, ki jim je vzeta prostost, potrebno ravnati človeško in s spoštovanjem dostojanstva;
- pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi;
- prepoved zaporne kazni zaradi nezmožnosti izpolnitve pogodbenih obveznosti.

Določbe Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah predstavljajo prvo generacijo človekovih pravic. Prve štiri temeljne pravice se razumejo kot srž človekovih pravic. Iz vseh seznamov je vidno, da pravica do življenja zaseda najpomembnejše mesto med temeljnimi človekovimi pravicami. Ker gre pri dejanju genocida za načrtno pobijanje pripadnikov določene skupine, gre pravzaprav za načrtno kršitev ene izmed temeljnih človekovih pravic, torej pravice do življenja.

4.2 Pravica do življenja

Pravica do življenja je temeljna pravica, ki jo človek poseduje. Gre za pravico, ki izhaja neposredno iz same narave človeka in je neodvisna od posameznikovega položaja v ali zunaj skupnosti. Pravica do življenja je podlaga vsem drugim pravicam civilne družbe.

¹⁴ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah varuje temeljno pravico človeka do življenja in določa, da nihče ne sme biti žrtev mučenja, zaslužnjenja, samovoljnih priporov, prisilnega dela, ali da so mu odvzete temeljne svoboščine, kot so gibanje, izražanje in združevanje.

Pogosto je pravica do življenja na prvem mestu postavljena v tako imenovanih »papeških dokumentih«. Papež Pij XII. je leta 1942 v svoji poslanici na prvem mestu med temeljnimi človekovimi pravicami omenil »pravico do fizičnega, intelektualnega in moralnega obstoja posameznika«. To je seveda razumljivo, če vemo, da krščanstvo že od svojega zgodnjega obstoja uporablja svoj vpliv predvsem za poudarjanje svetosti človeškega življenja in boju proti »njegovi skrunitvi«, slednjo označujejo za greh, tudi v primeru, če si človek vzame življenje sam. Kot protitež krščanskemu pojmovanju daru življenja lahko dojemamo Grke. Aristotel, ki je stoletja veljal za »očeta naravnega prava«, je na primer odobral splav ter detomor, če je šlo za »koristne in evgenične¹⁵ razloge«. Iz tega tudi izhaja mnenje, da Grki v dobi pred krščanstvom človeškemu življenju niso pripisovali nobenega bistvenega pomena. (Iwe 1986: 163).

4.2.1 Človeški faktor in pravica do življenja

Iwe (1986) loči med človeškimi faktorji, ki vplivajo na posameznikovo življenje ter drugimi, ki bi jih lahko poimenovali tudi naravne sile, kot so poplave, potresi, ipd. Med človeškimi faktorji razlikuje homicid, genocid, vojno ter smrtno kazen. Homicid¹⁶ je v svojem najosnovnejšem razumevanju dejanje uboja človeka. Kot tak, brez upoštevanja okoliščin, je homicid etnično nevtralen, zato moramo razlikovati med nesrečo, kriminalnim dejanjem ter ubojem v samoobrambi. Homicid kot nesreča je mišljen kot uboj, ki je splet nenačrtovanih in nepričakovanih okoliščin. V to kategorijo homicida spadata npr. nenaklepen uboj ter prometna nesreča s smrtnim izidom. Homicid kot kriminal pomeni, da gre za namerno in načrtovano povzročitev smrti, kot je npr. umor, sem štejemo tudi samomor. Področje, ki vzbuja veliko pozornosti predvsem v zadnjem času pa je evtanazija ali »uboj iz usmiljenja«, ki pa je v pravnem redu nekateri držav že našla svoje mesto kot nekaznivo dejanje. Najbolj okrutna oblika homicida je genocid, kajti gre za homicid na nacionalni ravni (Iwe 1986: 184).

¹⁵ Nanašajoč se na evgeniko: evgenični ukrepi za zdrav rod.

¹⁶ »Homo«-človek – »occidere«-ubijati.

4.3 Univerzalnost in mednarodnopravno varstvo človekovih pravic

Donnelly zagovarja koncept relativne univerzalnosti človekovih pravic, kar pomeni, da kljub dejstvu, da ne obstaja absolutna univerzalnost teh pravic, nesoglasja o njihovi formi in interpretaciji niso zadosten razlog za zanikanje univerzalnosti (Cerar 1996: 49).

Po Cerarju je univerzalnost ideje človekovih pravic mogoče empirično preveriti prek njihovega zagotavljanja oziroma nezagotavljanja v družbi, prav tako pa so tukaj pomembni pogledi različnih avtorjev na posamezne človekove pravice ter razumevanje teh pravic v različnih pravnih sistemih (Cerar 1996: 51).

Koncept univerzalnosti človekovih pravic je še posebej okrepila Dunajska deklaracija, ki so jo države članice OZN sprejele na svetovni konferenci o človekovih pravicah na Dunaju 1993. Tako Dunajska deklaracija v 5. členu navaja (Wolf 2005: 31):

Vse človekove pravice so univerzalne, nedeljive ter med seboj povezane in odvisne. Mednarodna skupnost mora obravnavati človekove pravice globalno, na pošten in enakopraven način, na enakih osnovah in z enakim poudarkom. Medtem ko je treba upoštevati pomen nacionalnih in območnih posebnosti ter različnih zgodovinskih, kulturnih in verskih okolij, je dolžnost držav, ne glede na njihovo politično, gospodarsko in kulturno ureditev, da pospešujejo in varujejo vse človekove pravice in temeljne svoboščine.

Univerzalnost človekovih pravic se nanaša na njihovo globalno veljavnost oz. vsesplošno sprejemljivost (Donnelly v Wolf 2005: 31). Na področju varovanja človekovih pravic obstaja v okviru OZN šest glavnih obvezujočih dokumentov¹⁷:

- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (1966)
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (1966)
- Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (1966)
- Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (1979)

¹⁷ Vsi dokumenti so dostopni preko spletnih strani Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije: Najpomembnejši mednarodnopravni dokumenti s področja človekovih pravic (2007). Dostopno na www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/clovekove_pravice/najpomembnejši_mednarodnopravni_dokumenti_s_področja_clovekovih_pravic/ (19. februar 2007).

- Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (1984)
- Konvencija o pravicah otroka (1989)

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah¹⁸ opredeljuje naslednje pravice posameznikov in obveznosti držav:

- pravica do samoodločbe (1. člen)
- dolžnost države, da nediskriminatorno zagotavlja ekonomske, socialne in kulturne pravice (2. člen);
- pravica do dela, pravičnega plačila, varnih delovnih pogojev in periodičnega plačanega dopusta (6. in 7. člen);
- pravica do ustanavljanja in članstva v sindikatih (8. člen);
- pravica do socialne varnosti (9. člen);
- pravice družine, še posebej mater in otrok, do državne zaščite in pomoči (10. člen);
- pravica do ustreznega življenjskega standarda, vključno z ustrežno hrano, obleko in stanovanje (11. člen);
- pravica do izobraževanja (13. člen);
- pravica do udeležbe v kulturnem življenju (15. člen).

Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije¹⁹ določa:

- da morajo države z vsemi sredstvi izvajati politiko za odpravo vseh oblik rasne diskriminacije (2. člen);
- da države razglasijo vsako razširjanje idej o rasni večvrednosti in sovraštvu za kaznivo dejanje (4. člen);
- da zagotovijo pravico do enakega uživanja državljanskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (5. člen).

¹⁸ Generalna skupščina OZN je Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah sprejela l. 1996, v veljavo pa je stopil l. 1976. Podobno kot Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah izhaja iz Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah in njeno vsebino prevaja v pravno zavezujoče določbe. Države pogodbenice zavezuje k zagotavljanju ekonomski, socialnih in kulturnih pravic, ki predstavljajo drugo generacijo človekovih pravic.

¹⁹ Mednarodno konvencijo o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije je Generalna skupščina OZN sprejela 7. marca 1966 v New Yorku, veljati pa je začela 4. januarja 1969.

Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk²⁰ nalaga državi pogodbenici naslednje obveznosti:

- oblikovanje ukrepov in politik za odpravo diskriminacije žensk (2. člen);
- sprejem zakonodaje za preprečevanje vseh oblik trgovine z ženskami ter izkoriščanja prostitucije žensk (6. člen);
- zagotovitev volilne pravice in sodelovanja žensk v vladnih in nevladnih dejavnostih (7. člen);
- podelitev enakih pravic ženskam v zvezi z državljanstvom in državljanstvom njihovih otrok (9. člen);
- zagotovitev enakih pravic in dostopa žensk do izobraževanja in zaposlovanja (10. in 11. člen);
- zagotovitev enakega dostopa žensk do zdravstvenega varstva in enakost pred zakonom (14. in 15. člen).

Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah²¹ (nanaša se na otroke do 18. leta starosti) določa:

- obveznost držav, da s sprejetjem vseh ustreznih ukrepov zagotovijo varstvo otrok pred vsemi oblikami razlikovanja ali kaznovanja zaradi položaja, delovanja, izraženih mnenj ali prepričanj njihovih staršev, zakonitih skrbnikov ali družinskih članov (2. člen);
- glavno vodilo pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki morajo biti otrokove koristi (3. člen);
- vsak otrok ima neodtujljivo pravico do življenja in razvoja (6. člen);
- pravica otroka do svobode izražanja (12. in 13. člen);
- pravica do svobode mišljenja, vesti in veroizpovedi ter do svobode združevanja in mirnega zbiranja (14. in 15. člen);
- pravica otrok do zdravstvenega varstva in izobraževanja (24. in 28. člen).

²⁰ Generalna skupščina OZN je Konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk sprejela l. 1979.

Konvencija natančneje opredeljuje določbe Temeljne deklaracije o človekovih pravicah in Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah z vidika pravic žensk.

²¹ Generalna skupščina OZN je Konvencijo o otrokovih pravicah sprejela l. 1989, v veljavo pa je stopila l. 1990. Konvencija je najširše ratificirani mednarodnopravni dokument s področja človekovih pravic - ratificirale so ga vse države, razen Somalije in ZDA.

Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju²²:

Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, ki je bila sprejeta l. 1984, nadgrajuje 5. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah in 7. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, ki prepovedujeta mučenje.

- države pogodbenice zavezuje, da sprejmejo učinkovite zakonodajne, upravne, sodne in druge ukrepe za preprečevanje mučenja na celotnem ozemlju, ki je pod njeno jurisdikcijo.
- 3. člen konvencije prepoveduje državi pogodbenici izročitve oseb drugim državam v primeru utemeljenega suma, da bi bile le-te lahko podvržene mučenju.
- države pogodbenice morajo zagotoviti, da je prepoved mučenja vključena v izobraževanje in usposabljanje civilnega in vojaškega osebja, zdravstvenega osebja, javnih uslužbencev in drugega osebja, ki bi lahko sodelovalo pri nadzorovanju, zaslišanju in obravnavanju oseb, ki jim je bila odvzeta prostost zaradi pridržanja, pripora ali izvrševanja zaporne kazni (10. člen).
- država mora osebi, ki je bila mučena, omogočiti pritožbo in zagotoviti, da bo njen primer takoj in nepristransko obravnavan (12. in 13. člen).

4.4 Moralne razsežnosti človekovih pravic

Morala²³ je skupek predpisov, norm, vrednot, idealov, ki so sankcionirani s posebno notranjo, subjektivno sankcijo, ki jo oseba oziroma posameznik »uporablja« na samem sebi zaradi morebitnega kršenja omenjenih postavk. Morala je toliko bolj učinkovita, kolikor bolj je ponotranjena, kolikor bolj jo oseba (p)osvoji. Vrednote in norme svetujejo, zahtevajo in ukazujejo, kar je dobro ter odsvetujejo, grajajo ali prepovedujejo, kar je zlo. Vendar dobro in zlo variirata od družbe do družbe, od kulture do kulture in od socialnega okolja do socialnega okolja (Sruk 1999: 305).

²² Konvencija proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju, ki je bila sprejeta l. 1984, nadgrajuje 5. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah in 7. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, ki prepovedujeta mučenje.

²³ Iz lat. »mos«-običaj, nprav; »moralis« nraven, moralen.

Človekove pravice v fazi dojemanja kot *tisto, kar človeku gre*, so resnično naravne pravice človeka, vendar le pod pogojem, da dojemamo realnost in človeka v njej holistično. V trenutku, ko vstopimo v sfero morale, pa se nam slednja izloči iz celote, zaradi česar dojemamo tisto, kar človeku gre le omejeno in neavtentično (Cerar 1996: 188).

»Doktrina človekovih pravic se je razvila ter se nadalje intenzivno uveljavlja le v nekaterih okoljih (deli Evrope in Združene države Amerike) ter v okviru specifičnih gospodarskih in političnih razmer, ki so primerne razvoju te doktrine, zaradi česar so tista okolja, ki se razvijajo na povsem drugačnih ekonomskih, političnih, kulturnih in drugih temeljih avtomatično postavljena v stanje razkola med lastnimi (razvojnimi) težnjami ter doktrinarnimi okviri, ki jih postavljajo (tudi) človekove pravice. Ob tem se lahko zamislimo na eni strani nad dejstvom, da so številna ravnanja in dogodki, ki se ne skladajo z idejo o človekovih pravicah, že večtisočletno zgodovinsko dejstvo (od mučenj, umorov, do diktatur in vojn) ter na drugi strani nad tem, da udejanjanje človekovih pravic v t.i. »razvitejših« okoljih tudi konceptualno ni nezdržljivo z negativnimi posledicami za posameznika in družbo« (Cerar 1996: 53).

Obstoji delitev morale na dva ključna vidika. Prvi vidik obravnava moralo v smislu pritiska, ki je usmerjen v ohranjanje obstoječega družbenega stanja, drugi vidik pa predstavlja moralo v smislu stremljenja kot vzpodbujenega gibanja naprej, v smeri sprememb in napredka. Prvi vidik je statična morala in kot taka označena za podintelektualno, drugi vidik pa je dinamična ali nadintelektualna morala (Bergson 1989: 41).

Kot ugotavlja Cerar (1996: 197) so človekove pravice v vsaki razsežnosti drugače konstituirane. V pravu kot človekove pravice in dolžnosti, v morali pa kot moralna dolžnost. Po Donnellyju (1993: 19-20) imeti pravico pomeni dva ključna moralna in politična vidika. Pravica se namreč lahko nanaša na nekaj, kar je »prav«, kar je pravilno storiti. Prav tako pa lahko pojem pravice predstavlja upravičenost do nečesa. V tem smislu govorimo o posedovanju, uveljavljanju ali npr. kršenju pravic. Človekove pravice so v svojem najosnovnejšem smislu najvišje moralne pravice.

Po mnenju mnogih bi moralno »prizadevanje, da bi vse države vedno bolj upoštevale mednarodno priznane človekove pravice« pomenilo žrtvovanje nacionalnega interesa, saj so

človekove pravice cilj, ki je drugoten nacionalnemu interesu. Morala v sodobni mednarodni skupnosti pa se nujno povezuje s preudarnostjo. Določeno dejanje je namreč lahko nemoralno in hkrati racionalno. Način ravnanja, ki je posledica racionalne izbire, je lahko nemoralen, sredstva za dosego določenega cilja so lahko napačna (vojne grozote) (Oppenheim 1998: 99).

5. POJEM GENOCIDA

5.1 Definicija

Genocid je kaznivo dejanje mednarodnega kazenskega prava in kot tako tudi mednarodno – pravno določeno. Nastanek tega kaznivega dejanja datira iz časov 2. svetovne vojne. Sile Osi so namreč med vojno storile številne hude zločine, zavezniki pa so sklenili, da bodo kaznovali tiste, ki so dejanja ukazali ali jih izvrševali (Rajniš 1996: 10).

Genocid je sestavljena beseda, ki jo je prvi uporabil poljski pravnik židovskega rodu Raphael Lemkin. Beseda genocid je sestavljena iz besede *genes*, ki v grškem jeziku pomeni družino ali pleme ter latinske besede *cide*, ki označuje ubijanje, pokol. Po Lemkinovem mnenju genocid ne pomeni nujno takojšnjega uničenja naroda, razen če je izvršen kot masovno pobijanje vseh članov nekega naroda. V ožjem pomenu naj bi genocid predstavljal strukturiran načrt različnih akcij s ciljem uničenja temeljnih elementov življenja določene etnične skupine, kar bi imelo za posledico uničenje skupine same. Gre za dezintegracijo političnih in socialnih institucij skupine, kulture, jezika, vere, ekonomskega obstoja ter krati napad na posameznikovo svobodo, varnost, dostojanstvo, zdravje. Lemkinova izvorna definicija je danes pojmovana kot ozka, saj kot genocid opredeljuje le zločin proti etničnim skupinam, ne proti skupinam na splošno.

Genocid se od drugi zločinov loči po motivaciji, ki ga sproži. Po koncu druge svetovne vojne, ko so grozovitosti iztrebljanja in koncentracijskih taborišč postale javno znane, je Winston Churchill izjavil, da se svet sooča z zločinom brez imena. Zgodovinska znanost ni bila ravno v pomoč, ko so strokovnjaki iskali primerno besedo, da bi opisali nacistične zločine v moderni, industrializirani dobi. Raphael Lemkin, sicer svetovalec na takratnem vojnem ministrstvu Združenih držav je poudaril, da je bil svet zaznamovan z zločinom brez primere, ki potrebuje povsem novo terminologijo. V svoji knjigi »Axis Rule in Occupied Europe«, izdani leta 1944, je skoval besedo genocid.²⁴

²⁴ Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

Po mnenju Lemkina²⁵ je izraz množični poboji, ki se je uporabljal do takrat, postal nezadosten v nameri opisati grozote, ki so se v drugi svetovni vojni dogajale pod nacističnim režimom. Izraz množični poboji namreč ne zajema definicije motiva za zločin, ki je v tem primeru temeljil na izključno rasni, nacionalni ali verski pripadnosti in pravzaprav niti ni bil nujno povezan z vojno. Vojni zločini so bili prvič definirani leta 1907 v Haaški konvenciji, vendar je zločin genocida zahteval ločeno definicijo, saj pri tem ne gre le za vojne zločine, temveč tudi zločine proti človečnosti, ki ne vplivajo le na posameznika kot individualno bitje, temveč zadevajo človeštvo kot celoto. Raphael Lemkin je bil prvi, ki je poudaril, da genocid ni vojni zločin ter da se nenravnost genocida ne sme enačiti z nemoralnostjo vojne.

Za zločine proti človeštvu med drugo svetovno vojno sta bili pristojni Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu²⁶ ter Tokiu. Statut nürnberškega sodišča razlikuje med različnimi oblikami zločinov v času vojne. To so zločini proti miru, vojni zločini in zločini proti človeštvu.

- **hudodelstva zoper mir:** načrtovanje, pripravlanje, začetek ali vodenje napadalne vojne ali vojne v nasprotju z mednarodnimi pogodbami, sporazumi, jamstvi, sodelovanje v skupnem načrtu ali zaroti za storitev katerega koli od teh dejanj;
- **vojna hudodelstva:** kršitve zakonov in običajev, ki veljajo v vojni; takšne kršitve obsegajo: poboje, mučenje, deportacije civilnega prebivalstva na prisilno delo ali v druge namene z ali znotraj okupiranega ozemlja, poboje ali mučenje vojnih ujetnikov ali oseb na morju, poboje talcev, krajo javnega ali zasebnega premoženja, samovoljno ručenje mest ali vasi ali pustošenje, ki ga ni moč opravičiti kot vojaško nujo;

²⁵ Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

²⁶ Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu (International Military Tribunal at Nürnberg) je bilo ustanovljeno 8. avgusta 1945. Sodilo je vojnim zločincem zaradi vojnih zločinov, zločinov proti miru in proti človeštvu. Ustanovna listina Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu obravnava kot protipravno dejanje tudi dejanje genocida (Roberts v Turšič 2004: 16). Nürnberško sodišče je sodilo posameznikom, ki so zagrešili zločine proti miru, vojne zločine ter zločine proti človeštvu. Listina nürnberškega sodišča je kot zločine proti človeštvu opredelila umore, iztrebljanje, zaslužjevanje, deportacije in druga nehumana dejanja zoper civilno prebivalstvo v času vojne ali v času miru, prav tako pa preganjanja zaradi političnih, rasnih ali religioznih prepričanj in usmrtnitve v povezavi s pristojnostmi sodišča, četudi storjeno kaznivo dejanje ni kaznivo po nacionalnem pravu države, v kateri je bilo storjeno (Andreopoluos v Šeruga 2001: 15).

- **hudodelstva zoper človečnost:** umor, iztrebljanje, zaslužnjevanje, izsiljevanje in druga nečloveška dejanja zoper katero koli civilno prebivalstvo pred ali med vojno; preganjanje iz političnih, rasnih ali verskih razlogov pri izvršitvi ali v povezavi s katerim koli kaznivim dejanjem, ki je v pristojnosti sodišča, ne glede na to, ali se z njim krši zakon države, na ozemlju katere so bila storjena (Turšič 2004: 16).

Genocid štejemo med vojna hudodelstva ki pomenijo najhujše kršitve pravil mednarodnega vojnega in humanitarnega prava, določene s statutom MKS (Rimski statut) (Turšič 2004: 19).

Leta 1948, 9. decembra, je Generalna skupščina Organizacije združenih narodov (GS OZN) sprejela Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju hudodelstva genocida²⁷ kot odgovor na nacistična genocidna dejanja v drugi svetovni vojni. Določila veljajo za vsakega posameznika, ne glede na njegovo funkcijo in vsi krivci za zločin genocida morajo biti kaznovani, ne glede na to, ali je bil zločin storjen v mirnem ali v vojnem času. Po 2. členu te konvencije pomeni genocid katerokoli od naslednjih dejanj, storjeno z namenom, da se v celoti ali delno uniči kakšna narodnostna, etnična, rasna ali verska skupina kot taka:

- ubijanje pripadnikov take skupine;
- prizadejanje hude telesne ali duševne poškodbe pripadnikom takšnih skupin;
- namerno spravljanje prizadetih skupin v take življenjske razmere, ki so preračunane na to, da se skupina v celoti ali delno telesno uniči;
- nalaganje ukrepov, ki imajo namen preprečevati rojstva med pripadniki takšne skupine;
- prisilno odvzemanje otrok eni skupini in dajanje drugi (2. člen Konvencije o preprečevanju in kaznovanju hudodelstva genocida).

Namen genocida je lahko dokazan direktno preko izjav in ukazov ter sistematskega in koordiniranega delovanja. Namen je različen od motiva. Karkoli je motiv za zločin (prisvajanje zemlje, nacionalna varnost, teritorialna integriteta, itd.), če storilci delujejo z namenom, da uničijo skupino ali samo del skupine, je to genocid.

²⁷ Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju hudodelstva genocida (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide) je Generalna skupščina OZN sprejela 9. 12. 1948, dan pred Splošno deklaracijo o človekovih pravicah.

2. člen konvencije opisuje **dva elementa zločina genocida**:

- mentalni element pomeni namero, da se v celoti ali delno uniči kakšna narodnostna, etnična, rasna ali verska skupina kot taka;
- fizični element, ki vključuje že omenjenih pet dejanj. Zločin mora vključevati oba elementa, da se definira kot genocid.

3. člen opisuje **pet kaznivih oblik zločina genocida**:

- genocid;
- planiranje izvedbe genocida;
- tajno naklepanje storitve genocida in neposredno, javno napeljevanje h genocidu;
- poskus genocida;
- sotorilstvo v genocidu.

Ljudje smo običajno rojeni kot pripadniki določene skupine, ki se ločijo po skupnih karakteristikah posameznikov. To so nacionalne, etnične, rasne in verske skupine. Nacionalna skupina vsebuje pripadnike skupne države, pripadniki etnične skupine imajo skupno kulturo ter jezik. Rasna skupina je skupina posameznikov, ki imajo podobne ali enake fizične lastnosti, religiozno skupino pa sestavljajo posamezniki s skupno religijo, verovanjem, doktrino ter rituali. Značilnost genocida je, da ljudje niso objekt oziroma cilj uničenja zato, ker so nekaj storili, temveč zato, ker nekaj so. Se pravi zato, ker so pripadniki določene skupine. Začetniki genocida tako pogosto določene skupine označujejo za nevarne ter tako še bolj vzpodbujajo sovraštvo proti tej skupini.

Definicija zločinov proti človečnosti se je torej skristalizirala na nürnberških procesih, toda kljub pomembnosti le – teh niso pravniki na teh procesih domislili ničesar novega, temveč so samo nadgradili Montesquievo idejo mednarodnega prava, ki ga je opisal kot »univerzalno civilno pravo« v smislu, da so vsi ljudje »državljeni univerzuma« Ubiti nekoga preprosto zaradi tega, ker obstaja, je zločin proti človečnosti, še več, to je zločin proti jedru človeške biti. Tu ne gre za »odstranitev« nekoga, ki je tvoj politični nasprotnik, ali ker je pripadnik napačnega prepričanja, ali ker širi nevarne teorije. To je zločin, uperjen proti osebi kot osebi, proti bistvu humanosti individualne žrtve. Iz tega sledi, da ne more biti kategoriziran kot vojni zločin. Ali kot je poudaril francoski filozof Alain Finkielkraut, razlika je, če te nekdo

obravnavajo kot sovražnika ali kot »določeno vrsto škodljivcev ali zajedalcev, ki jih je treba sistematično uničiti«²⁸.

Genocid je potrebno obravnavati drugače kot vse druge zločine proti človečnosti, saj vsebuje namero po popolni eksterminaciji določene skupine. Genocid je zato največji ter najtemnejši od vseh zločinov proti človečnosti.

Tako kot je v primeru homicida kršena naravna pravica posameznika do obstoja, je tudi v primeru zločina genocida jasno, da gre za kršitev osnovne pravice do obstoja katerekoli nacionalne, rasne ali religiozne skupine. Poskusi uničenja ali »iztrebljenja« take skupine torej pomenijo kršitev te pravice, tako pravice do obstoja kot pravice skupine, da se nemoteno razvija znotraj mednarodne skupnosti.

Genocid je zarota s ciljem uničenja cele skupine ljudi in zato potrebuje določen plan akcij za doseg tega cilja. Pobudniki ter začetniki genocida so po Destexheu²⁹ najprej hladnokrvni teroristi in šele nato barbari. Specifičnost genocida ne izhaja iz povečanja števila pobojev, divjaštva ali nizkotnosti, temveč gre izključno za en sam cilj: uničenje skupine.

Končna definicija genocida je sestavljena iz štirih elementov:

- kriminalnega dejanja...
- z namenom uničenja...
- etnične, nacionalne ali verske skupine...
- kot take.

Definicija genocida po Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida po mnenju mnogih v nekaterih pogledih zmanjšuje edinstvenost Lemkinovega koncepta, vendar ni zato nič manj pomembna. Nekateri države članice ZN so želele v omenjeno konvencijo vključiti tudi pojem kulturnega in ekonomskega genocida, druge pa politično motivacijo za to dejanje. Francoski predstavnik v ZN je poudaril, da »četudi so bila v preteklosti dejanja genocida izvajana izključno iz rasnih ali verskih razlogov, bo v prihodnosti šlo predvsem za politično motivacijo.« Ironično, vendar verjetno ne brez daljnosežnih posledic, je delegat Sovjetske zveze temu nasprotoval, saj naj bi bila politična definicija zločina genocida v

²⁸ Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

²⁹ Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

nasprotju z znanstveno in bi lahko zmanjšala učinkovitost same konvencije, ki bi lahko bila v tem primeru uporabljena za vsak politični zločin³⁰.

Posledično je bil izraz genocid kasneje mnogokrat uporabljen v primerih drugih pobojev skozi zgodovino, z namenom privlačiti pozornost in vzbuditi podobe koncentracijskih taborišč in njihovih žrtev. Druga svetovna vojna in genocid sta v političnem kontekstu postala zveza. Po Alainu Finkielkrautu je postal Hitler³¹ simbol in utelešenje hudiča. Fašizem je postal simbol najvišjega sovražnika in vsi politični nasprotniki so bili obtoženi izražanja podpore le temu. Genocid pa je postal verbalna stigma, izraz, ki se je uporabljal za opis fašističnih grozovitosti v drugi svetovni vojni, hkrati pa je postal simbol manjšinskih skupin v njihovi borbi za identiteto ter legitimnost obstoja. Beseda genocid je bila tako uporabljana za zelo različne skupine, od črncev v Južni Afriki do Palestincev ter žensk, uporabljati pa se je začela tudi v povezavi s splavom, lakoto in podhranjenostjo ter še v različnih drugih primerih.

Izraz genocid dandanes izgublja svoj prvotni pomen in postaja vse bolj »nevarno« vsakdanji. Beseda genocid se tako uporablja za ponavljajoče situacije nasilja in nepravilnosti, z namenom šokirati ljudi in vzbuditi njihovo pozornost. Genocid primerjajo z zatiranjem ter represijo, hkrati s tem pa spregledajo pravi pomen genocida, podobo, ki priključuje v spomin poskus izbrisa celotne židovske rase.

Če združimo³² tako Lemkinovo kot definicijo genocida po Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, ter ju umestimo v širši kontekst zločinov proti človečnosti, vidimo, da so bili tekom dvajsetega stoletja storjeni trije avtentični genocidi: genocid Turkov nad Armenci, leta 1915, nacistov na Židi v drugi svetovni vojni ter Tutsijev nad Hutujci, leta 1994 v Ruandi.

³⁰ Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

³¹ Hitlerjeva koncepcija genocida ni bila osnovana na kulturnih temveč zgolj bioloških vzorcih. Nekatere skupine, kot so bili Židje, so morale biti popolnoma uničene. Hitler je razlikoval med narodi, za katere se je domnevalo, da so v krvnem sorodstvu z Nemci (Nizozemci, Norvežani, Luksemburžani) ter narodi, ki to niso bili v taki meri (Poljaki, Slovenci, Srbi). Prva skupine narodov je bila po njegovem mnenju najbolj primerna ter »vredna« za tako imenovano »germanizacijo«. Na ozemljih narodov, ki so spadali v drugo skupino, so se nacisti posluževali metod za zmanjšanje rodnosti nacionalnih skupin ter spodbujanja rodnosti Nemcev, živečih na tistem ozemlju (Volksdeutsche) (Fein 1993: 9).

³² Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (11. marec 2007).

5.2 Absolutni in konvencijski genocid

Absolutni genocid je genocid, pri katerem je cilj določene države oz. njena naloga, kot jo sama zagovarja, uničiti določeno skupino. Le ta nima pravice do življenja, dolžnost drugih članov družbe pa je, da ubijajo pripadnike te skupine ali vsaj sodelujejo pri njihovem ubijanju (De Waal 2004: 36).

Pri konvencijskem genocidu »gre za množično pobijanje pripadnikov ciljne skupine, vendar je namen uničenja ali prizadevanja škode pomešan z drugimi nameni, ki so za storilca lahko enako ali še bolj pomembni« (De Waal 2004: 36).

Konvencijski genocid se deli v tri podskupine, pri čemer razlike med njimi niso zmeraj jasne, določen primer genocida ima lahko elemente dveh ali celo vseh treh kategorij:

- etnično čiščenje
- kulturno, družbeno ali politično čiščenje
- mejni absolutni genocid

Izraz etnično čiščenje se je pojavil v obdobju vojne na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Osnovni namen etničnega čiščenja je zagotavljanje etnično homogenega ozemlja.

Etnično čiščenje opredeljuje ciljno skupino kot nekoga, ki nima pravice biti tukaj, na tem ozemlju, zato obstaja dolžnost, da se jo odstrani. »Ker se ljudje običajno ne uklonijo množični prisilni odstranitvi, je pogosto veliko mrtvih in ranjenih, pri tem pa se uporabljajo različni izgovori, vključno s potrebo po varnosti. Skupina je običajno etnično opredeljena, načeloma pa lahko gre tudi za ekonomski ali družbeni razred« (De Waal 2004: 36).

Pri kulturnem, družbenem ali političnem čiščenju ciljna skupina izgubi pravico do svoje kulture, družbenih ustanov ter političnih prepričanj in institucij. Skupino ter njene institucije je treba uničiti skupaj s posamezniki, ki se temu upirajo³³ (De Waal 2004: 36).

³³ Primer: odstranitev ali asimilacija manjšinskih kultur, revolucionarno ali protirevolucionarno nasilje nad določenimi političnimi skupinami; prebivalcev ne odstranijo z ozemlja, ampak spremenijo njihovo identiteto (De Waal 2004: 36).

Mejni genocid: ciljna skupina nima pravice do življenja, vendar jih drugi niso dolžni pobijati, ampak jih preprosto pustijo popolnoma brez pravic ali zaščite. Lahko jih pobijajo ali pa tudi ne³⁴ (De Waal 2004: 37).

5.3 Značilnosti genocida

Temeljne značilnosti genocida po Helen Fein (Fein 1993: 25–30) so:

- Vzdrževan napad ali ponavljajoči napadi s strani napadalca, ki ima namen fizično uničenje članov določene skupine. Taktika napada vsebuje izolacijo oziroma osamitev, združevanje žrtev ter pozivanje k javljanju na ukaze. Akcije napadalca lahko vsebujejo zastrupljanje zraka in vode, vzpodbujanje stradanja in bolezni. Ponavljajoče podobne in povezane akcije napadalca potekajo razmeroma hitro in vključujejo veliko število žrtev.
- Genocid se razlikuje od homicida po tem, da pri genocidnem dejanju ni nikoli akt napada samo posameznik. Napadalcu so združeni v oboroženih silah, paravojaških silah ali neformalnih enotah. Pomembno je vedeti, ali je obstoj teh sil odobren in organiziran s strani države ter komu so te sile odgovorne – agenciji ali državi, vojski ali stranki in ali so te sile organizirane zgolj za razkazovanje ali pa morda za zanikanje in utajo državne odgovornosti.
- Žrtve so izbrane, ker so članice določenega kolektiva. Žrtve genocidnih dejanj so izbrane s strani in glede na obtožbe posameznikov ali na temelju državne administrativne odločitve. Izbrane so zaradi njihove lastne identitete, obstoja, njihovega maternega jezika ali zaradi drugi znakov in znamenj, ki označujejo njihov obstoj. Določene so lahko tudi na temelju obstoja njihove kolektivnosti: svečenikov, verskih voditeljev ali izobraženega družbenega razreda. Temelji njihovi pripadnosti določeni skupini so torej: vera, rasa, etničnost, rodovni in jezikovni status. Številne žrtve so pred ubijanjem in morjenjem predhodno izbrane in razvrščene. Sezname predhodne selekcije izničujejo njihove zakonite pravice.

³⁴ Primer: vojne proti upornikom, v katerih lahko vojska po lastni presoji ubija ali izvaja nasilje nad pripadniki civilne skupine, osumljene povezave z uporniki (De Waal 2004: 37).

Žrtve so izropane državljanstva, državljanskih pravic, državnih služb, dovoljenj in ugodnosti in legalnih skupinskih odločitev. Pojavljata se segregacija in zaznamovanje posameznih družbenih skupin.

- Žrtve so brez obrambe in če se predajo ali upirajo, so ubite in pomorjene brez spoštovanja. Določen del žrtev je lahko oborožen in organiziran za fizično obrambo pred napadalcem. Vendar njihova oborožitev za obrambo velikokrat ni zadostna. Pogosto so odločeni, da nadaljujejo z vojno proti napadalcem in iztrebljevalcem. Tudi neoboroženi člani skupine so pri genocidnih pomorih sistematično ubiti in pomorjeni.
- Napadalec se loti kaznovanja in uničevanja skupine ljudi zato, da pobije in pomori vse člane te skupine. Napadalec ima lahko (vendar največkrat ne) sezname ponavljajočih uničenj po določenem modelu, na podlagi katerega je mogoče slutiti in predvidevati rezultate dejanj.
- Doslednost kaznovanja za pobijanje članov skupine. Mednarodna skupnost in mednarodna kazenska sodišča so izoblikovala določena pravila kaznovanja in oprostitev pri posameznih pobijanjih, mučenjih in posilstvih članov trpinčene skupine v državljanskih vojnah in pri storitvah hudodelstva genocida. Obstajajo institucionalni mehanizmi kot orodje takim pravilom, vendar se velikokrat pokaže nemoč in neuspeh institucij pri sojenju zločincem. Obstajajo tudi primeri uveljavljenih sankcij zoper storilce pobojev določene skupine ljudi ali zoper celotno državo. Te sankcije imajo največkrat značaj ekonomskih blokad.
- Ideologije in prepričanja glede zakonitosti genocida. Postavlja se vprašanje, ali obstajajo določena ideologija, mit ali družbeni cilj, ki naroča ali opravičuje uničenje žrtev?
- Kontekst (miselna zveza) genocida. Konteksti vsebujejo določene povezave »napadalec – žrtev« in kritične pogoje družbe in države. Nekateri se sprašujejo, katere so značilne povezave med napadalci in žrtvami, drugi se sprašujejo o zgodovinskih in političnih vzrokih, ki so pripomogli k dejanju genocida.

- Odgovornost očividcev. Odgovornost očividcev, ostalih držav, regije in mednarodne organizacije do napadalcev in žrtev so definirane po mednarodnem pravu.
- Odgovornost žrtev. Žrtve dojemajo in razumejo nastalo situacijo in se nanjo odzivajo zelo različno.
- Povezanost. Vpliv odgovornosti očividcev do žrtev in napadalcev vsekakor obstaja. Predvsem gre za odgovornost očividcev v smeri resničnih pričanj in izpovedi o zločinih, ki so jim bili priča z neposredno prisotnostjo.
- Posledice pri žrtvah. Udarec genocidnega dejanja pri žrtvah v času zagrešitve hudodelstev genocida in kasneje se kaže kot specifično uničenje posameznikov ali skupine, osebna in družbena razkrojitev, posttravmatski stres.
- Posledice pri napadalcih. Napadalci največkrat ne priznajo ali pa zanikajo dejanje storitve hudodelstva genocida. Žrtvam redko ponudijo odškodnino. Posledice njihovih priznanj ali zanikanj storitve hudodelstev genocida imajo pri njihovi družbi ali državi lahko takojšnji ali kasnejši učinek.
- Posledice za svetovni sistem. Spoznanja in sankcije zoper genocid povzročijo pri ostalih državah in ljudeh največkrat veliko ogorčenje in razočaranje. Tu je pomembno predvsem delovanje Organizacije združenih narodov, ki pa lahko v določenih trenutkih tudi odpove.

5.4 Stopnje genocida

Po Gregoryju Stantonu³⁵ se genocid odvija skozi osem stopenj:

Tabela 5.4.1: Osem stopenj genocida

Stopnja	Značilnosti	Preventivni ukrepi
1. Klasifikacija	Ljudje so razdeljeni na "mi in oni".	Najpomembnejši ukrep na tej prvi stopnji je ustanovitev institucij, ki delujejo oziroma so nad temi mejami.
2. Simbolizacija	V povezavi z ciljno skupino uničenja se začnejo pojavljati določeni sovražni simboli.	V boju proti simbolizaciji se lahko legalno prepove »sovražne simbole«, kot je npr. sovražni govor.
3. Dehumanizacija	Dehumanizacija premaga normalni človeški odpor do umora.	Sovražna propaganda bi morala biti prepovedana, zločini ter odgovorni zanje morajo biti nemudoma kaznovani.
4. Organizacija	Genocid je zmeraj organiziran. Za ta namen so pogosto ustanovljene posebne vojaške ali policijske enote, ki so oborožene in izurjene.	Članstvo v teh organizacijah mora biti prepovedano.

³⁵ Genocide Watch (1998): The eight Stages of Genocide. Dostopno na <http://www.genocidewatch.org/eightstages.html> (24. marec 2007).

5. Polarizacija	Sovražne skupine poudarjajo propagando ločevanja oz. polariziranja.	Ključna je zaščita zmernih voditeljev ter skupin oz. borcev za človekove pravice,...
6. Identifikacija	Žrtve so identificirane in izločene zaradi njihove etnične ali religiozne identitete.	Na tej stopnji mora biti razglašen alarm pred nevarnostjo genocida.
7. Iztrebljanje	Začne se tako imenovano iztrebljanje, kajti morilci svojih žrtev ne jemljejo kot človeških bitij.	Na tej stopnji lahko samo takojšnje vojaško posredovanje ustavi genocid. Vzpostavljena morajo biti varnostna območja ter begunska taborišča z oboroženo mednarodno zaščito.
8. Zanikanje	Storilci zanikajo kakršenkoli zločin.	Kaznovanje s strani mednarodnega sodišča ali nacionalnih sodišč.

Genocid je tako še posebej verjeten v naslednjih pogojih (Porter v Fein 1993: 43):

- manjšinske skupine so bile in so še vedno definirane zunaj okvira moralnih obveznosti s strani dominantne skupine
- v družbi obstajata močna rasistična ideologija in propaganda
- država je močno odvisna od vojaške varnosti
- prisotne so močne, monopolne in ekskluzivno naravnane politične stranke
- vodstvo ima močne teritorialne ambicije
- moč države je bila omajana zaradi poraza v vojni ali notranjega udara
- možnost maščevanja za genocid s strani sorodnikov žrtev ali posredovanje nevtralne države je malo verjetno.

5.5 Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida ter njen učinek

Sodobna mednarodna skupnost po drugi svetovni vojni se sooča s prepadom med normami in konvencijami o človekovih pravicah na eni strani ter delovanjem posameznih akterjev, t.j. držav na drugi strani. V mnogih državah podpisnicah Konvencije o preprečevanju in kaznovanju hudodelstva genocida (UNGC), Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah, Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah ter Konvencije proti mučenju, se ponavljajoče pojavljajo genocid, množični poboji ter "izginotja." Kritiki delovanja OZN celo trdijo, da si suverena teritorialna država kot neodtujljiv del svoje suverenosti lasti pravico izvesti genocid ali sodelovati v genocidnih pokolih nad ljudmi pod svojo vladavino, OZN pa iz praktičnih razlogov to pravico zagovarjajo. UNGC ter mednarodna praksa sta tako mnogokrat kontradiktorni. Krivec genocida je večinoma država, obtožba ene države proti drugi kot storilki genocida pa je videna kot delegitimizacija njenega obstoja, kar izhaja iz dejstva, da so države racionalni akterji, ki se obnašajo tako, da bodo zavarovale svojo legitimiteto ter teritorialno suverenost, zato je »razumljiva« njihova omahljivost pred obtožbami na račun druge države, ki bi jim morda v prihodnosti lahko tudi škodila. Tako so npr. nekatere članice OZN, vključno s tistimi, ki so v vrhu kar se tiče spoštovanja človekovih pravic, zavrnilo obtožbo Rdečih Kmerov za genocid v Kambodži med leti 1975 do 1979, kljub izčrpnim dokazom in dokumentaciji s strani Dokumentacijske komisije Kambodže. Vendar kljub temu, da so bile UNGC ter nekatere druge konvencije mnogokrat neuspešne usmerjati mednarodno delovanje, so prvi korak k oblikovanju novih norm ter pomagajo razvijati mednarodno zavest³⁶, da zanikanje ter nespoštovanje človekovih pravic ni stvar posamezne države, ki jo druge lahko mirno spregledajo, temveč je stvar celotne mednarodne skupnosti (Fein 1993: 3–4).

Konvencija o genocidu je izmed vseh mednarodnih konvencij najpogosteje ratificirana. Podpisnice predvsem moralno zavezuje k preprečevanju in kaznovanju genocida, vendar pa nič ne govori o tem, kako naj se te obveznosti izvajajo. Ne določa nikakršnih posebnih ukrepov, kot so posredovanje z vojaškimi silami, uvedba sankcij ali kazenski postopek pred

³⁶ Prav tako so pri opozarjanju na mednarodno odgovornost pomembne različne organizacije in gibanja s področja človekovih pravic, kot npr. AmnestyInternational.

mednarodnim sodiščem. De Waal navaja tri glavne vzroke, zakaj Konvencija o genocidu molči o izvajanju odgovornosti, ki so v njej napisane (De Waal 2004: 40):

- Genocid je skoraj vedno državni zločin. Tako je država, ki je dolžna varovati svoje državljane pred genocidom, izvajalka tega zločina. Zaradi tega so določila prava o človekovih pravicah prazna.
- Pri vsaki učinkoviti reakciji na genocid bo verjetno šlo za vojaško posredovanje na način, ki je v nasprotju z drugimi osnovnimi načeli mednarodnega prava. Takšno posredovanje krši načela mednarodnega prava o ozemeljski integriteti in nevmešavanju v notranje zadeve suverene države. Pravzaprav gre za dejanje agresije. Vojaška intervencija za preprečitev genocida je verjetno najjasnejši primer »pravične vojne«.
- Z zakonom ni mogoče določiti, kako reagirati na tako skrajne in izjemne dogodke kot je genocid. Ta zločin je k sreči tako skrajen in redek in vsak primer je tako poseben, da je izjemno težko dobiti skupino primerov, na kateri bi lahko zgradili dobro premišljeno posplošitev.

Malcom N. Shaw poudarja štiri **pomanjkljivosti definicije genocida iz Konvencije o genocidu** (1997: 210):

- Premalo je poudarjen element namena, saj državam omogoča, da zanikajo zločin genocida z argumentom, da niso imele namena uničiti neke skupine v celoti ali delno.
- Med skupinami, ki jih ščiti konvencija oziroma v tem dokumentu zapisana definicija o genocidu ni političnih skupin.
- Definicija genocida iz Konvencije o genocidu ne zajema kulturnega genocida³⁷.
- V Konvenciji o genocidu niso navedena sredstva za preprečevanje zločina genocida.

³⁷Kulturni genocid predstavlja dejanja, storjena z namenom, da se uniči jezik, vera ali kultura kakšne narodnostne, etnične, rasne ali verske skupine. Prvi osnutek konvencije, ki ga je pripravil generalni sekretariat OZN je vključeval tudi kulturni genocid, vendar je v kasnejših razpravah zaradi nasprotovanja nekaterih držav, kot sta ZDA ter Francija, iz Konvencije o genocidu izpadel (Petrič v Šeruga, 2001: 21).

Genocid je dogodek izven dosega običajnih mehanizmov mednarodnega prava, mednarodnega humanitarnega prava in prava o človekovih pravicah. Preprečevanje genocida tako zahteva ad hoc ukrepe, ki so nad zakonom in jih oblikujejo najpomembnejša načela humanosti in morale. Tisti, ki želijo izvajati genocid, ne spoštujejo mednarodnega ali mednarodnega humanitarnega prava. Lahko pa se sklicujejo na človekove pravice ali mednarodno pravo. Pri tem gre velikokrat za cinizem, kot na primer pri zatrtjevanju ruandskih izvajalcev genocida, da se je zgodil »dvojni genocid« in da je zato potrebna politika odpuščanja in pozabljanja. Da bi opravičili svoje početje, se izvajalci genocida pogosto sklicujejo tudi na mentaliteto žrtve. Svojo tarčo predstavljajo kot tako nevarno, da je treba ubiti vsakega posameznika (De Waal 2004: 41–42).

Kritiki UNGC med problemi izpostavljajo predvsem nejasnost opredelitve namena uničenja skupine »kot take«. Zlasti težavno je definiranje namena pobojev med vojno ali kolonializacijo. Medtem ko so nekateri avtorji zato predlagali, da se namen preprosto izloči kot eden izmed kriterijev, pa se je Churchill (1986) zavzemal za novo pravno definicijo genocida po štirih stopnjah. Genocid prve stopnje, genocid druge stopnje – namen je nejasen, genocid tretje stopnje – namen manjka ter genocid četrte stopnje – v povezavi z ubojem (Fein 1993: 15). Vendar definiranje namena genocidnega dejanja kljub mnogim predlaganim opredelitvam³⁸ še danes povzroča težave. Primer je tudi genocid, ki poteka v Darfurju³⁹, kjer mednarodna skupnost dolgo časa ni bila enotna, ali poboje označiti kot genocid ravno zaradi nejasnosti namena.

S kaznovanjem zločina genocida se ukvarjajo tri mednarodna sodišča: Mednarodno kazensko sodišče za Ruando, Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo ter stalno Mednarodno kazensko sodišče .

³⁸ Med njimi npr. Barta (1987), Huttenbach (1988), Thompson (1987), Quets (1990) (Fein, 1993: 15-17), Charny (Šeruga, 2001: 18).

³⁹ V sudanski pokrajini Darfur napadi provladnih arabskih milic na civiliste trajajo že štiri leta. Do sedaj je v vojni umrlo 200.000 ljudi, dva milijona in pol pa je bilo razseljenih. Sudanska vlada trdi, da je umrlo le 9.000 ljudi. (Tiera Internet Portal (2007): Prvi obtožbi za zločine v Darfurju. Dostopno na <http://www.triera.net/novica.php?id=A1131009> (17. april 2007)).

6. GENOCID V RUANDI LETA 1994

Ruanda leži na vzhodu afriške celine ob Viktorijinem jezeru. Sosednje države so na zahodu Demokratična republika Kongo (prej Zaire), na vzhodu Kenija, na severu Uganda ter Tanzanja in Burundi na jugu. Uradni naziv Ruande je republika Ruanda, po ustavi, ki jo je sprejel začasni parlament je predsedniška republika. Število prebivalcev je približno 8 milijonov, površina ozemlja pa 26.338 kvadratnih metrov. Je izredno hribovita dežela, gorovja jo obdajajo iz vseh strani. Razdeljena je na enajst provinc, ki se delijo na občine, te pa vodijo župani oz. tako imenovani bourgmestres, ki jih izvoli predsednik Ruande. Zaradi reliefne razgibanosti in njene drugačnosti, specifičnosti, Ruando pogosto imenujejo tudi Tibet Afrike (Gerbec 2007: 34).

Slika 6.1: Zemljevid Ruande⁴⁰

⁴⁰ Infoplease (2005): Map: Rwanda. Dostopno na: <http://www.infoplease.com/atlas/country/rwanda.html> (20. april 2007).

Država je ena izmed najgosteje naseljenih v Afriki in število prebivalcev se od leta 1950 naprej zelo hitro povečuje. 75% prebivalcev je kristjanov, 25% pa jih sledi tradicionalnim verstvom, medtem ko je majhna skupina Tutsijev muslimanov. Uradni jeziki so Kinyarwanda, ki je jezik bantujcev, Francoščina in Angleščina, govori pa se tudi Svahili. Približno 80% prebivalcev je bantujskih, poljedelskih Hutujcev, ostali so večinoma živinorejski Tutsiji, z izjemo majhnega števila Twa, ki spadajo v skupino Pigmejcev. Od neodvisnosti, leta 1962, je etnično nasilje vodilo do številnih pokolov ter milijonov beguncev.⁴¹

Medtem ko so afriške države multiplemenske⁴², naseljuje Ruando le ena etnija-Banjarvanda. Pleme je razdeljeno na tri kaste. Tutsiji - lastniki živine (14% populacije), Hutujci - kmetje (85% populacije) in Twaji - lovci in delavci (1% populacije). Delitev je stara že stoletja, po nekaterih virih so se kaste oblikovale v 12. po drugih pa v poznem 15. stoletju. Stoletja so bili vladajoča kasta Tutsiji s svojim monarhom, njihovo bogastvo pa je bila živina, veljalo je namreč, da več živine je nekdo imel, bogatejši je bil. Že v predkolonialni dobi je bila tako ustvarjena delitev, ki jo je še povečala belgijska kolonializacija (Gerbec 2007: 35).

Leta 1959, tri leta pred neodvisnostjo od Belgije, je večinska etnična skupina, Hutujci, strmoglavila vladajočega Tutsijskega kralja. V naslednjih nekaj letih je bilo pobitih na tisoče Tutsijev, okrog 150.000 pa jih je bilo izgnanih iz države. Potomci izgnancev so kasneje ustanovili uporniško skupino, imenovano »The Rwandan Patriotic Front (RPF) - Ruandska domoljubna fronta, ki je leta 1990 začela državljansko vojno. Vojna ter številna politična in ekonomska nihanja so stopnjevali etnične napetosti, kar je aprila leta 1994 vodilo v genocid. Genocid se je končal julija 1994, več kot 2 milijona hutujskih beguncev, ki so se bali maščevanja Tutsijev, pa je zbežalo v sosednje države Burundi, Tanzanijo, Ugando ter nekdanji Zair. Večina beguncev se je sicer vrnila v domovino, približno 10.000 pa jih je ostalo v Demokratični republiki Kongo, kjer so ustanovili ekstremistično uporniško skupino z namenom ponovnega zavzetja Ruande, podobno kot so to želeli pripadniki Ruandske domoljubne fronte leta 1990⁴³.

Genocid je bil sredstvo, s katerim so voditelji hutujске sile utrdili in povečali svojo moč. Ljudi so mobilizirali z manifestom sovraštva. Množično ubijanje je bil dogodek, pri katerem

⁴¹ HighBeam research (2007): Rwanda. Dostopno na <http://www.highbeam.com/web/> (18. april 2007).

⁴² V Kongu je npr. naseljenih 300 plemen, v Nigeriji 250 (Gerbec, 2007:34).

⁴³ The World Factbook (2007): Rwanda. Dostopno na <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html> (18. april 2007).

je sodelovalo zelo veliko ljudi, s tem pa se je ustvaril kolektivni občutek udeležbe in krivde. Za tiste, ki prej niso ubijali, je bil to neke vrste inicijski obred v poseben klub - novi hutuizem. Delile so se tudi nagrade, in sicer tutsijska zemlja, premoženja in ženske (De Waal 2004: 53).

Kljub izdatni mednarodni pomoči in političnim reformam, ki vključujejo prve lokalne volitve v marcu 1999 in prve predsedniške in zakonodajne volitve po genocidu, v letu 2003, se država še vedno bori za dvig investicij in kmetijstva, etnično premirje pa otežuje tutsijska politična dominanca.

6.1 Vzroki za genocid v Ruandi

Med temeljnimi vzroki vojn v Afriki so po De Waalu še posebej pomembni naslednji (De Waal 2004: 21):

- etnična pripadnost, od prevlade ene etnične skupine do izključitve drugih in tekmovalnost med različnimi etničnimi skupinami za oblast in gospodarske vire;
- umetne meje, ki sekajo etnične skupine in ustvarjajo napetosti na obeh straneh meja in notranje neravnovesje moči;
- pomanjkanje virov, ki med določenimi skupinami (pogosto zlasti nomadskimi živinorejci) povzroča spopade za vire, nujne za preživetje;
- gospodarska odvisnost in nerazvitost, ki ovirata rast zrele demokratične politike;
- tuji modeli vodenja države, ki so jih vsilile kolonialne sile; postkolonialne afriške države so slonele na majavi legitimnosti: generacija voditeljev iz obdobja neodvisnosti je (vsaj sprva) zavračala bolj tradicionalne oblike legitimnosti in si je prizadevala priti na položaje, ki so jih prej zasedali kolonialni vladarji.

Genocid v Republiki Ruandi leta 1994 ni zgolj posledica dogodkov tistega časa, temveč je treba vzroke za nasilje iskati že v obdobju belgijske kolonije. Belgija je mandat dobila od Nemčije leta 1918, do takrat je bila Ruanda – Urundi nemška kolonija. Belgijski socialni sistem je temeljil na ločevanju ras. Tutsiji so bili stari aristokratski sloj, Hutujci, ki so predstavljali 80% prebivalstva, pa so veljali za nižji sloj. Tutsiji so bili kot manjšina

privilegirani s strani kolonizatorjev, Belgijci so se namreč zavedali, da je lažje prepričati in podrediti manjšino, katere obstoj je na koncu odvisen prav od vladajoče sile, v tem primeru Belgije (Jones 2006: 234).

Belgijski kolonisti so leta 1929 naredili popis prebivalstva - v eno skupino so spadali vsi, ki so imeli več kot 10 krav, te so poimenovali Tutsiji, v drugi skupini so bili vsi tisti, ki so imeli manj kot 10 krav, imenovali so se Hutujci (Gerbec 2007: 35). Tutsijem so celo omogočili izobrazbo, da so lahko oblikovali elito po imenu intadatwa⁴⁴ (Reverte v Gerbec 2007: 35). Pod belgijsko vladavino se je začela rasna segregacija na ravni države, cerkve in socialnega sistema. Na pomembnejše politične in vojaške položaje v Ruandi so postavili Tutsije. Uvedli so posebne identifikacijske kartice, na katerih je bilo zapisano, kakšnega identifikacijskega porekla je posameznik, Tutsi, Hutu ali Twa. Identifikacijske kartice so bile eden ključnih dejavnikov oz. vzrokov za genocid. V obdobju genocida je nošenje identifikacijske kartice z oznako Tutsi pomenilo smrtno obsodbo (Jones 2006: 236).

Merilo ločevanja je bil tudi videz. Po njihovem mnenju so bili Tutsiji višji, elegantnega videza, svetlejši polti in grobih obraznih potez. Merili so tudi širino nosov in izbrali tiste z ožjimi, plemenitejši Tutsije. Hutujci so bili manjše rasti, temnejši polti in bolj mišičasti, zato so bili v očeh kolonizatorjev manj vredni od Tutsijev. Prek Tutsijev so si Belgijci olajšali administrativno vodenje države. Vodili so jo tako, da je imela korist od tega Belgija in ne Ruanda. »Malo pred neodvisnostjo Ruande pa so zopet v svojo korist začeli podpirati Hutujce in jih kasneje tudi postavili na oblast. S tem si je Belgija hotela ustvariti možnost, da bi lahko po neodvisnosti Ruande še naprej uveljavljala svoje interese in sicer po logiki, »da imajo le Tutsiji inteligenco, ki je potrebna za upravljanje neodvisne države, Hutujci pa so bili le igračka v rokah neokolonialističnih sil« (Južnič v Gerbec 2007: 36–37).

Ker je bilo med tema dvema etničnima skupinama čutiti čedalje večje napetosti, so Belgijci po drugi svetovni vojni Tutsije v vrhu države zamenjali z večinskimi Hutujci (Jones 2006: 236). Hutujci, dolgo časa zatirani, so tako dobili možnost maščevanja za vsa leta zatiranja in represije.

⁴⁴ Manjšino so belgijski kolonizatorji ustanovili z namenom, da prek nje nadzorujejo in vodijo administracijo Ruande, Hutujce pa so zaposlili kot poceni delovno silo brez kakršnekoli pravice do izobrazbe (Reverte v Gerbec; 2007: 36)

Po neodvisnosti od Belgije, leta 1962, je sledila je enostrankarska diktatura Hutujcev, osrednjo vlogo je imela stranka PARMEHUTU (Party for the Emancipation of the Hutus). Hutujci so vseskozi organizirali pokole, vse napade Tutsijev so ustavili ter se jim maščevali. Po letu 1973, ko je po državnem udaru predsednik postal Juvenal Habyarimana, se je položaj Tutsijev še poslabšal. Habyarimana je bil namreč pod močnim vplivom »hutujske mafije« s severa države, ki je zgolj spodbujala etnično sovraštvo do Tutsijev. Onemogočili so jim delovanje na univerzah ter vladnih institucijah ter jim omejil dostop do služb (Jones 2006: 236).

V obdobju priprav na genocid je v Ruandi med glavnimi državnimi institucijami obstajala izjemna stopnja soglasja pri podpiranju hutujskega ekstremizma, in potem ko so se poboji začeli, pri podpiranju genocida samega. Vlado so podpirali tudi vsi akademiki in novinarji, poslovneži in voditelji vseh pomembnejših cerkva. Pobjem se je pridružilo (ali jih javno podprlo) veliko število učiteljev, zdravstvenih delavcev, pripadnikov cerkvenih rodov, delavcev programov za pomoč in razvoj in nekdanjih borcev za človekove pravice. Ljudi, ki so se uprli, je bilo zelo malo. Takšen konformizem med drugim tudi prikazuje, kako je genocidna vlada v nekaj mesecih genocida uspela popolnoma preobraziti moralnost. Genocid so ukazali tisti na oblasti, izvajali so ga lojalni državljani; to je bilo normalno, torej tudi pravilno. Uprli so se lahko le tisti z močno in neodvisno vestjo (De Waal 2004: 55).

6.2 Potek genocida in kršenja človekovih pravic v Ruandi⁴⁵

1918 Z Versajsko pogodbo postane nekdanja nemška kolonija Rwanda – Urundi ozemlje pod zaščito Združenih narodov, ki ga nadzoruje Belgija. Ozemlje je razdeljeno na dva dela, Ruando ter Burundi, ki jima vladata dva ločena tutsijska monarha.

Tako Nemčija kot Belgija tradicionalni odnos med Hutujci in Tutsiji spremenita v razredni sistem. Manjšinske Tutsije (14%) favorizirajo pred večinskimi Hutujci (85%), deležni so privilegijev in izobrazbe. Belgijci so preko tutsijske manjšine preostalim vsiljevali svoja pravila.

⁴⁵Frontline (2005): The Crime of Genocide. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> ((Fergal Keane (Season of Blood) in Alain Destexhe (Rwanda and Genocide in the Twentieth Century)) (11. marec 2007).

1926 Belgijci uvedejo sistem etničnih kartic za razlikovanje med Hutujci in Tutsiji.

1957 Oblikovana je stranka PARMEHUTU (Party for the Emancipation of the Hutus), v času ko je Ruanda še vedno pod Belgijsko oblastjo.

1959 Začnejo se tutsijski upori proti belgijski kolonialni oblasti in tutsijski eliti. Okrog 150.000 Tutsijev pobegne v Burundi.

1960 Hutujci zmagajo na občinskih volitvah, ki jih organizirajo Belgijci.

1961 - 62 Belgija se umakne. Ruanda in Burundi postaneta dve ločeni in neodvisni državi.

Hutujci z revolucijo umestijo novega predsednika, Gregoira Kayibanda; boji se nadaljujejo in na tisoče Tutsijev je prisiljenih v beg. V Burundiju oblast obdržijo Tutsiji.

1963 Nadaljnji pokoli Tutsijev kot odgovor na vojaški napad pobeglih Tutsijev iz Burundija. Državo zapusti še več beguncev. Po pričevanjih naj bi do sredine 60-ih let že več kot polovica tutsijskega prebivalstva živela zunaj države.

1967 Ponovni pokoli Tutsijev.

1973 Čistke Tutsijev z univerz. Sveži izbruhi pobojev, usmerjenih proti tutsijski populaciji.

General Juvenal Habyarimana se polasti oblasti pod pretvezo, da bo vzpostavil red. Ustanovi enostrankarski sistem. Tutsiji so upravičeni le do devet procentov prostih delovnih mest.

1975 Ustanovljena je politična stranka generala Habyarimana, Nacionalno revolucionarno gibanje za razvoj (Mouvement Revolutionnaire National pour le Developement ali MRND). Hutujci, ki izhajajo iz predsednikovega domačega okolja, to je iz severa države, imajo privilegije v javnih ter vojaških službah. Takšen vzorec izključevanja Tutsijev se nadaljuje skozi 70-ta in vse do 80-ih let.

1986 V Ugandi begunci iz Ruande, pretežno so to Tutsiji, z namenom prevzeti oblast v domovini, ustanovijo Ruandsko domoljubno fronto (Rwandan Patriotic Front – RPF). Prestopali so mejo in pobijali hutujske vojake in civiliste.

Hutujci so gverilce imenovali *inyez* (ščurki), ker so se skrivoma priplazili v Ruando, čakali in nato napadli Hutujce (Vanderwerff v Gerbec 2007: 38).

1989 Zaradi padca cen kave vlada v Ruandi ekonomska kriza.

Julij 1990 Pod pritiskom tujih donatorjev Habyarimana popusti principu večstrankarske (Hutu in Tutsi) demokracije.

Močan vpliv na predsednika Ruande je imela francoska vlada, še posebej predsednik Mitterrand⁴⁶. Dajali so mu denarno in ekonomsko pomoč, Habyarimana pa je v zameno imel javne govore o pomembnosti sprave Tutsijev in Hutujcev in o nujno potrebni vzpostavitvi večstrankarskega sistema v Ruandi (Gerbec 2007: 41).

Oktober 1990 Gverilci RPF vdrejo v Ruando iz Ugande. Po brutalnih spopadih, kjer so vladni strani na pomoč priskočile francoske in zairske čete, je 29. marca 1991 podpisano premirje.

1990 – 91 Ruandska vojska prične usposabljanje oborožene civilne milice interahamwe ("tisti, ki držijo skupaj"). Naslednja tri leta Habyarimana ustanavlja avtentičen večstrankarski sistem delitve moči. V tem obdobju so v ločenih pobojih po vsej državi pobiti tisoči Tutsijev. Opozicijski politiki in tisk so preganjani.

November 1992 Pomemben hutujski aktivist dr. Leon Mugusera Hutujce poziva k izgonu Tutsijev »nazaj v Etiopijo«.

Februar 1993 RPF začne s ponovno ofenzivo in gverilci dosežejo rob mesta Kigali. Vladna stran zopet pokliče na pomoč francoske sile. Boji se nadaljujejo več mesecev.

August 1993 Meseci pogajanj, Habyarimana in RPF podpišejo mirovno pogodbo, s katero je ustanovljena Hutu – RPF koalicija, begunci se lahko vrnejo v državo. ZN pošljejo 2.500 vojakov za nadzor nad izvajanjem sporazuma.

September 1993-marec 1994 Obdobje intenzivnega usposabljanja milic. Ekstremistična radijska postaja Radio Mille Collines prične s spodbujanjem k napadam na Tutsije. Organizacije za človekove pravice pričnejo mednarodno skupnost svariti pred morebitno katastrofo.

⁴⁶ François Mitterrand je bil pod močnim vplivom francoskih proafriških lobijev. Ogromno število ljudi v francoski družbi je namreč naredilo kariero v kolonialni administraciji (Gerbec, 2007: 41). Pred kratkim so se v francoskih medijih pojavili dokumenti, ki naj bi pričali o tem, da je Mitterrand podpiral povzročitelje genocida v Ruandi. Nekdanji francoski predsednik naj bi bil namreč obseden predvsem z anglosaškim prevzemanjem vpliva v osrednji Afriki.

Marec 1994 Mnogo ruandskih aktivistov za človekove pravice evakuira svoje družine iz mesta Kigali, saj so po njihovem mnenju pokoli neizbežni.

6. april 1994 Predsednik Habyarimana ter predsednik Burundija, Cyprien Ntaryamira, sta ubita, ko je letalo predsednika Habyarimana sestreljeno blizu letališča v Kigaliju. Iste noči se pričnejo poboji.

7. april 1994 Ruandske oborožene sile (Rwandan Armed Forces - RAF) ter milice interahamwe postavijo cestne zapore ter hodijo od hiše do hiše in pobijajo Tutsije ter zmerne Hutujce. Tisoče jih tako umre že takoj prvi dan pobojev. Sile ZN opazujejo dogajanje, prepovedano jim je namreč intervenirati, saj bi to pomenilo prekinitev njihove nadzorne naloge.

Hutujci so pobijali povsod. Najprej na zaporah, nadaljevali so po hišah, za katere so vedeli, da v njih prebivajo Tutsiji. Ko so bile četrti »očiščene«, so se lotili zbirnih centrov, kjer so policisti pod pretvezo, da jih bodo varovali, zbrali svoje nove tarče: vojašnice, administrativne centre, industrijska skladišča, cerkve, samostane,... (Sibomana 2006: 77).

Ko se je genocid začel, so sile Združenih narodov zmanjšali in jih pustili brez logistične podpore in celo hrane, tako da so bile lahko zgolj priča pokolu (De Waal 2004: 53).

8. april 1994 RPF začne z močno ofenzivo in reši več kot 600 ljudi, ki so ostali obkoljeni v Kigaliju.

21. april 1994 ZN zmanjšajo število svojih vojakov v Ruandi, kar je posledica umorov desetih belgijskih vojakov, ki so varovali zmernega hutujskega predsednika vlade Agatha Uwiliyingimana. Predsednika vlade ubijejo, belgijske vojake razorožijo, mučijo ter ustrelijo.

Na tehnični gimnaziji v Murambiju so policisti zbrali vse Tutsije, ki so preživeli prvi val pobojev. Klanje je trajalo vso noč med 22. in 23. aprilom. Naslednje jutro so ob zori prišli plenilci. Oropali so trupla, pokončali preživele, trupla pa pustili. V mestu Kibuye so bili Tutsiji zbrani na stadionu Gatwaro. Mednarodni komite Rdečega križa ocenjuje, da je bilo tam 14.000 oseb, ko so se vojaki 16. aprila razmestili po tribunah in začeli treljati. Nekaterim je uspelo pobegniti, še preden je bil stadion popolnoma zaprt. Od drugih ni preživel nihče (Sibomana 2006: 77).

30. april 1994 Varnostni svet ZN osem ur razpravlja o krizi v Ruandi. Z resolucijo obsodijo poboje, izognejo pa se besedi genocid. Če bi v resoluciji uporabili izraz genocid, bi bili ZN pravno odgovorni k ukrepom za preprečitev in kaznovanje krivcev. Medtem desetine tisočev beguncev pobegne v Tanzanijo in Zair.

17. maj 1994 Pokoli Tutsijev se nadaljujejo, ZN pošljejo v Ruando 6.800 vojakov z nalogo braniti civilno prebivalstvo. Resolucija Varnostnega sveta OZN tokrat dopušča možnost dejanja genocida na omenjenem območju. Razporeditev pretežno afriških pripadnikov sil ZN se zavleče zaradi nesporazumov, kdo bo poskrbel za finančno plat intervencije ter opremo. Združene države se sprejo z OZN zaradi visokih stroškov oklepnih vozil, namenjenih prisotnim vojakom v Ruandi.

22. junij 1994 Varnostni svet zaradi zapletov odobri razporeditev francoskih sil na jugozahodu Ruande. Na tem območju ustanovijo tako imenovano »varno cono«. Kljub temu se tudi na tem ozemlju nadaljujejo poboji. Vlada ZDA nazadnje prizna, da se v državi dogaja genocid.

Julij 1994 RPF zajame Kigali. Hutujaska vlada pobegne v Zair, sledijo ji trume beguncev. Francosko misijo nadomestijo etiopijske sile ZN. RPF vzpostavi začasno vlado v Kigaliju. Begunske tabore v Kigaliju napade epidemija kolere, za katero umre na tisoče ljudi. Pokoli Tutsijev se nadaljujejo tudi v begunskih taborih.

Avgust 1994 Nova ruandska vlada se strinja s sojenji pred mednarodnim sodiščem, ki ga ustanovi Varnostni svet ZN.

5 – 10. januar 1995 ZN začnejo s programi vračanja beguncev v Republiko Ruando.

19. februar 1995 Zahodne države, vključno z ZDA, pošljejo 600 milijonov dolarjev pomoči Ruandi.

27. februar 1995 ZN pozivajo vse države k aretaciji ljudi, za katere sumijo, da so bili vpleteni v genocid.

Maj 1995 Naraščanje napetosti med ZN in Ruando zaradi pomanjkanja finančne pomoči državi.

10. junij 1995 ZN po dogovoru z ruandsko vlado prepolovijo število svojih vojakov v državi.

Julij 1995 Več kot 720.000 hutujskih beguncev se vrne v Ruando.

1995 ZN do 1. septembra 1996 uvedejo embargo na orožje.

12. december 1995 Sodišče ZN za Republiko Ruando izda prve obtožnice zoper osem osumljencev. Obtoženi so genocida in zločinov proti človečnosti.

13. december 1995 Varnostni svet ZN podaljša svojo mirovno misijo za tri mesece ter hkrati zmanjša število vojakov.

November 1996 Iz Zaira se začne vračanje deportirancev, ruandska vlada izda moratorij na aretacije osumljenih za genocid.

December 1996 Začnejo se sojenja Hutujcem, vpletenim v genocid.

December 1996 Tanzanija zapre begunska taborišča, v Ruando se vrne več kot milijon beguncev.

10. januar 1997 Prvi primer sojenja pred mednarodnim kazenskim sodiščem v Tanzaniji. Jean Paul Akayesu, lokalni vladni uradnik, je obtožen ukazov množičnih pobojev.

17. januar 1997 Francois Bizimutima je tretji Hutujec, ki je obtožen na smrt zaradi svoje vloge v genocidu.

13. – 17. januar 1997 Žensko, ki priča proti Jeanu Paulu Akayesi, skupaj z možem ter sedmimi otroki umorijo hutujski ekstremisti.

22. januar 1997 Preko 300 ljudi je ubitih v poskusih ruandske vojske, da bi ujela hutujске upornike, odgovorne za poboje v severozahodnem delu države. Umorjeni so tudi trije španski prostovoljci. Po navedbah ZN gre pri številnih žrtvah za begunce, ki so bili leta 1994 priče genocidu in so bili tudi potencialne priče za sojenje.

4. februar 1997 Ubitih je pet mednarodnih opazovalcev. Umori so del načrta hutujskih teroristov, da bi opazovalci odšli iz države. Vsi mednarodni opazovalci se nato umaknejo v Kigali.

14. februar 1997 Vincent Nkezazaganwa, član ruandskega vrhovnega sodišča je ustreljen v svoji hiši. Frodouald Karamina, vodja hutujškega ekstremističnega političnega gibanja, je

obsojen na smrt. Karamina je bil eden izmed glavnih organizatorjev in vodij pokolov, skoval je tudi slogan »hutujska moč« ("Hutu Power") in je bil avtor mnogih rasističnih oddaj na radiu, katerih namen je bil pozivati k čimprejšnjim množičnim pobojem.

23. februar 1997 Israel Nemeimana je prvi obtoženec, ki ni spoznan za krivega. Oblasti pojasnijo, da je vzrok pomanjkanje dokazov ter prič.

December 1999 Poslovnež Georges Rutaganda, vodja hutujske milice, ki je pomagal voditi genocid, je spoznan za krivega genocida in zločinov proti človečnosti, obsojen je na smrt.

V šestih tednih, od drugega tedna aprila do tretjega tedna maja, je bili pobitih 80 odstotkov žrtev. Glede na štetje mrtvih (več kot 800.000 v stotih dneh), je bilo število domnevno ubitih vsaj petkrat večje od števila v nacističnih taboriščih (Prunier v Gerbec 2007: 44).

Namen genocida z mačetami je bil, da bi Tutsije popolnoma izbrisali iz Ruande, tako dokončno, da tudi njihovi otroci ne bi vedeli, kakšni so bili Tutsiji, in bi informacije o njih lahko našli le še v zgodovinskih knjigah. Do leta 1992 so hutujski skrajneži pripravili aparat za genocid leta 1994. V dveh letih pred genocidom so bili Hutujci tarča pranja možganov in manipulacije. Večina Hutujcev je bila nepismenih, kar je posledica dolgeletnega neizobraževanja, v nasprotju s privilegiranimi Tutsiji, ki so jim Belgijci omogočili izobrazbo. Neizobraženost in nepismenost je oblastem precej olajšala delo, saj so jim Hutujci verjeli vse, četudi je bilo precej neverjetno (Gerbec 2007: 44).

Po pregledu poteka genocida v Ruandi leta 1994 vidimo, da gre za grobo kršitev človekovih pravic tako odraslih kot otrok.

Otroci so bili še posebno ranljivi. Hutujski vojaki in pripadniki milic so namerno ubijali otroke v skupinah ali pa skupaj z družinami. Otroke so silili, da so ubijali druge otroke. Tutsijske otroke, posebno dečke, so pohabili, deklice in mlade ženske so posiljevali. Poročilo o posilstvih v Ruandi navaja, da je v 18,4% posilstev bila žrtev stara 17 let ali mlajša in skoraj 67% jih je bilo starih od 14 do 25 let. Ena najhujših grozodejstev nad otroki se je zgodilo 1. maja 1994, ko so hutujski vojaki in pripadniki milic ubili 21 otrok, ki so se zatekli v sirotišnico Rdečega križa v Butare. Veliko otrok je bilo priča smrti svojih staršev, bratov ali sester ali pa sosedov. Več kot 90% je doživelo smrt v ožji družini. 8-letni deček v jugovzhodni Ruandi je bil eden od štirih preživelih po poboj v župniji Nyarubue 9. aprila

1994, v katerem je po ocenah izgubilo življenje 4.000 do 5.000 ljudi. Ko je milica vdrla na področje cerkve, so se deček in njegovi skrivali v vrtni lopi. Možje iz milice so jih potisnili ob steno lope in jih pobili z mačetami. Deček je preživel, ker se je pod trupli staršev delal mrtvega. Naslednje jutro je našel še tri preživele, ki so se skrivali v visoki travi okoli župnišča. Sedaj živi sam s 83-letno babico, z edinim sorodnikom, ki ga še ima, v hiši blizu župnišča. Otroci, ki so preživel vojno in genocid, ki ji je sledil, so hudo trpeli v taboriščih za begunce in za izseljene osebe. Skupaj 50.000 ljudi, med njimi veliko otrok, je umrlo v prvem mesecu po izgnanstvu v Zaire. Eno najtežjih vprašanj v Ruandi je nameščanje sirot in ostalih otrok brez spremstva staršev ali širše družine. Ocenjujejo, da je po genocidu 1994 od 90.000 do 115.000 takih otrok. Zgodbe o ločitvi so pogosto zelo podobne. Otroci in starši niso bili skupaj, ko se je morija začela, bežali so v različne smeri ali pa so se izgubili v reki tisočih beguncev. V nekaterih primerih so Hutujci zaščitili tutske otroke in so zbežali z njimi v begunska taborišča v Zaire ali v Burundi. S sodelovanjem mednarodnih organizacij za pomoč, ki jih vodi Rdeči križ, je nastal najširši program za iskanje oseb po drugi svetovni vojni, ki skuša zapuščenim ruandskim otrokom poiskati njihove starše⁴⁷.

Zdaj se Ruanda še vedno bojuje z zapuščino vojne in genocida. Ekonomsko le počasi oživlja. Veliko strokovnjakov so pobili, drugi so zbežali med pomori. Univerze, bolnišnice in šole so ostale brez osebja. Mnogo hutujskih beguncev se ni hotelo vrniti domov, ker so se bali maščevanja tutskih sosedov, hutujskih vojaških vodij ali vodij milic, ki so nadzirali taborišča. Vendar pa so boji vzdolž zairske meje, v katerih so se spopadale nekdanja hutujška vojska in milice, prisilili stotisoče beguncev k vrnitvi v Ruando⁴⁸.

»Ruandska nacija je šla skozi obdobje nemirov in brezobzirnega kršenja človekovih pravic, ki je doseglo višek v genocidu leta 1994. Do genocida v Ruandi je prišlo, čeprav je bila mednarodna skupnost dovolj zgodaj opozorjena. Primanjkovalo pa je volje in pripravljenosti za pravočasno in odločno ukrepanje za preprečitev ali zaustavitev genocida. V primeru Ruande so bile šibkosti mednarodnega sistema pred, med in po genocidu zelo očitne« (De Waal 2004: xiv).

⁴⁷ Geltman, Paul; Stover, Eric (1997): Genocid in trpljenje otrok v Ruandi. Dostopno na <http://www.mf.uni-lj.si/jama/jama97-4/html/ruanda.html> (13. maj 2007).

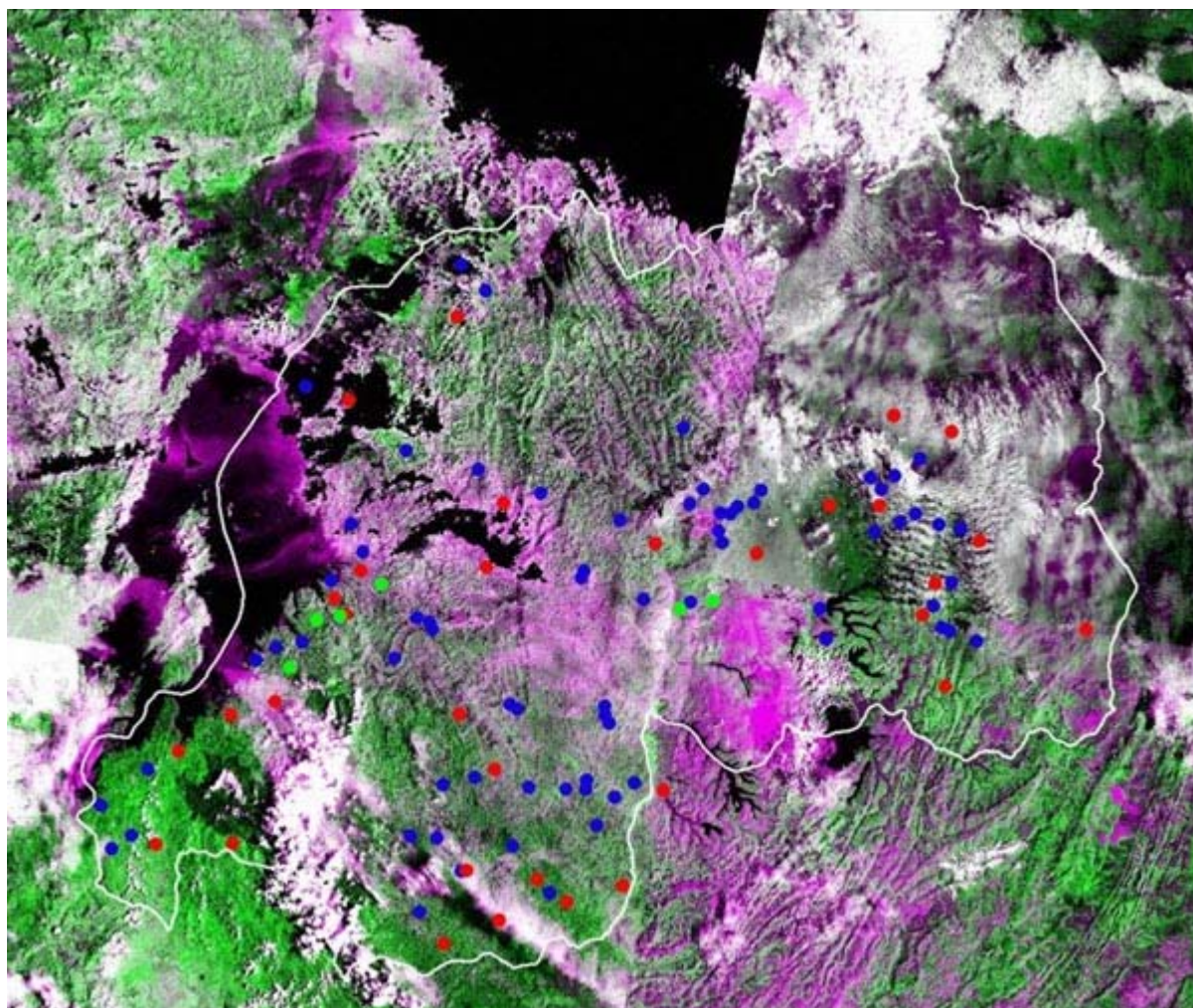
⁴⁸ Geltman, Paul; Stover, Eric (1997): Genocid in trpljenje otrok v Ruandi. Dostopno na <http://www.mf.uni-lj.si/jama/jama97-4/html/ruanda.html> (13. maj 2007).

Slika 6.2.1: Ruanda pred genocidom. Satelitski posnetek Ruande iz leta 1990⁴⁹. (Z belo barvo je označena državna meja.)

⁴⁹ Genocide studies program (2006): Rwanda before genocide. Dostopno na http://www.yale.edu/gsp/rwanda/rwanda_after_genocide.html (27. maj 2007).

Slika 6.2.2: Ruanda po genocidu. Satelitski posnetek Ruande iz leta 1995⁵⁰. (Državna meja je označena z belo barvo. Modra barva označuje množična grobišča, rdeča spomenike, zelena mesta upora.)

⁵⁰ Genocide studies program (2006): Rwanda after genocide. Dostopno na http://www.yale.edu/gsp/rwanda/rwanda_after_genocide.html (27. maj 2007).

6.3 Mednarodna odgovornost

Vsak primer sodobnega genocida je bil za svet presenečenje. Toda pri vsakem so predhodno obstajali jasni opozorilni znaki in izjave o namerah, ki bi jih lahko vsakdo opazil. Korak za korakom zlorabe naraščajo, dokler ne dosežejo praga genocida, vendar velikokrat prihaja do prelahkega obravnavanja opozoril na genocid kot pretiranega strahu. Večina genocidov je počasnih, potrebnih je nekaj let, da se razvijejo, v tem času pa ima mednarodna skupnost čas, da oceni dokaze in reagira (De Waal 2004: 59).

Kljub temu, da je bila hitrost ruandskega genocida izjemna in da od nobene mednarodne organizacije ni bilo realno pričakovati pravočasne reakcije, De Waal v več točkah oporeka temu argumentu (De Waal 2004: 59-60):

- Genocidni poboji so se začeli v letih 1990-1991 in mednarodna preiskovalna komisija jih je do začetka 1993 nedvoumno označila kot take. Zaradi obsega genocida v letu 1994 si ne bi smeli privoščiti spregleda teh prejšnjih pokolov. Le – ti so predstavljali prvo fazo genocida in so bili tako nesporno opozorilo, kot ga je sploh mogoče pričakovati.
- Ob koncu leta 1993 in začetku 1994 so obstajala zanesljiva javna in zaupna opozorila na grozeči genocid. Poveljnik sil UNAMIR (Misija OZN za pomoč Ruandi) je vedel zanje in je zahteval dovoljenje za potrebne preventivne ukrepe, ki pa ga ni dobil.
- Nekaj dni pred izbruhom absolutnega genocida sta francoska in belgijska vlada poslali v Ruando čete za evakuacijo tujih državljanov, marinci Združenih držav pa so bili v pripravljenosti v sosednjih državah. Te sile so Ruando prepustile njeni usodi.

Maja 1994 je takratni generalni sekretar Združenih narodov Boutros Ghali priznal krivdo mednarodne skupnosti za genocid v Ruandi. Leta 1998 se je ameriški predsednik Bill Clinton opravičil, ker nihče ni »slišal ruandskih krikov na pomoč«. Tudi naslednji generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan je ob različnih priložnostih izrazil obžalovanje za dogodke v Ruandi leta 1994. Postopoma so krivdo ter odgovornost priznavali mnogi svetovni voditelji, med njimi tudi nekateri cerkveni veljaki.

7. GENOCID V BOSNI IN HERCEGOVINI LETA 1995

»Genocid se je dogajal uro stran od Pariza, dve uri od Londona, sredi Evrope.«

Diego Enrice Arria⁵¹

Bosna je ena izmed malih držav, ki so nastale po propadu Jugoslavije. Je multikulturna država, ustanovljena s strani zahodnih zmagovalcev v drugi svetovni vojni. Jugoslavija je bila sestavljena iz različnih etničnih in verskih skupin, med njimi Srbi (ortodoksni kristjani), Hrvati (katoliki) in Albanci (muslimani), med katerimi je vseskozi v zgodovini vladala napetost.

Bosna je po ureditvi parlamentarna republika. Površina meri 51.197 kvadratnih kilometrov, prebivalcev je 3.870.000, od tega je 49 odstotkov Bošnjakov, 31 odstotkov Srbov, 17 odstotkov Hrvatov. Uradni jeziki so bosanščina, srbščina in hrvaščina. Je sorazmeroma gorata dežela z ravninskim svetom na severu (Bučar 2006: 119).

Slika 7.1: Zemljevid Bosne in Hercegovine⁵²

⁵¹ Pomočnik generalnega sekretarja ZN.

⁵² Infoplease (2005): Map: Bosnia and Herzegovina. Dostopno na <http://www.infoplease.com/ipa/A0107349.html> (14. junij 2007).

7.1 Vzroki za genocid:

V drugi svetovni vojni so nacistični Nemci zasedli deželo ter jo razdelili. Pod vodstvom Josipa Broza Tita je v Jugoslaviji vzkliko odporiško gibanje, po nemškem porazu pa je Tito združil Jugoslavijo pod geslom »bratstvo in enakost«, ki so mu sledile Slovenija, Hrvaška, Srbija, Črna Gora, Makedonija, Kosovo in Vojvodina. Po Titovi smrti leta 1980 je Jugoslavija brez močnega osrednjega vodstva potonila v politični in ekonomski kaos.

Konec osemdesetih let se je na političnem prizorišču pojavil nov vodja, Srb Slobodan Milošević, nekdanji komunist, ki se je preusmeril v nacionalista ter spodbujal versko sovraštvo z namenom pridobiti moč. Na plan je začel vleči dolgotrajna nasprotja med Srbi in Muslimani na Kosovem. Ortodoksni srbski kristjani na Kosovem so bili manjšina in so vseskozi trdili, da so zapostavljeni s strani albanske muslimanske večine. Srbsko vzpodbujanje političnih nemirov je sčasoma vodilo do izgube neodvisnosti Kosova.

Junija 1991 sta Slovenija in Hrvaška razglasili neodvisnost, sledila je državljanska vojna. Jugoslovanska vojska, sestavljena iz srbskih vojakov pod vodstvom Miloševića je napadla Slovenijo, vendar so bili po samo desetih dneh vojskovanja premagani in so se umaknili. Milošević je hitro izgubil interes do Slovenije, države, v kateri skoraj ni bilo Srbov in je svojo pozornost preusmeril na Hrvaško, katoliško državo, kjer so ortodoksni Srbi predstavljali 12 procentov prebivalstva.

Leta 1991 je novo hrvaško vlado prevzel Franjo Tuđman, ki je želel obnoviti fašizem, uporabljal je celo ustaško zastavo ter omogočil sprejemanje diskriminatornih zakonov proti Srbom.

S pomočjo srbskih gverilcev na Hrvaškem je Miloševićeva vojska julija 1991 vdrla v državo, da bi zaščitila srbsko manjšino. 86 dni so neprenehoma obstreljevali mesto Vukovar, po njegovem padcu so Srbi pričeli s poboji na stotine hrvaških moških ter jih zakopavali v skupne grobove.

Odziv mednarodne skupnosti je bil medel. Predsednik ZDA George Bush se je odločil za vojaško nevmešavanje, priznal pa je neodvisnost Slovenije ter Hrvaške. ZDA so tudi uvedle embargo na orožje v vseh državah bivše Jugoslavije. Srbi pod vodstvom Miloševića pa so do takrat že bili najboljše oborožena sila in zato v veliki prednosti.

Aprila 1992 so ZDA ter Evropska skupnost priznale neodvisnost Bosne in Hercegovine, pretežno muslimanske države, kjer je srbska manjšina predstavljala 32 odstotkov prebivalstva. Milošević se je odzval z napadom na glavno mesto Sarajevo. Srbski ostrostrelci so v dneh obstreljevanja Sarajeva ubijali nemočne civiliste, domnevno tudi čez 3.500 otrok.

Srbi so nato pričeli s sistematičnim pobijanjem bosanskih muslimanov. Muslimane so zbirali v skupine in jih postrelili, ženske posiljevali. Srbske akcije so bile označene za etnično čiščenje.

Kljub vsakodnevnim poročanjem medijev o grozotah, ki so se dogajale v Bosni, je mednarodna skupnost ostala pretežno brezbrizna. ZN so se odzvali z uvedbo ekonomskih sankcij za Srbijo ter poslali svoje sile za obrambo pomoči v obliki hrane ter zdravil, ki so jih razdeljevali Muslimanom. Strogo pa so vojakom prepovedali vojaško vmešavanje.

V letu 1993, prepričani, da ZN, ZDA ter Evropska skupnost ne bodo vojaško posredovali, so Srbi v Bosni izvajali genocid nad Muslimani. Bosanske Srbe je vodil Radovan Karadžić. Karadžić je skupini novinarjev celo dejal, da so »Srbi in Muslimani kot mačke in psi. Ne morejo živeti skupaj v miru. To je nemogoče⁵³.«

Največji pokoli so se dogajali v Srebrenici leta 1995, ko so Srbi pod poveljstvom generala Ratka Mladića pobile več kot 7.000 muslimanskih moških (Shaw 2003: 192).

Za srbske sile je značilnih predvsem pet zaporednih standardnih postopkov delovanja (Danner v Jones 2006: 216):

- koncentracija: obkolitev območja, ki se ga je želelo očistiti in po posvaritvi in posledičnem umiku lokalnega srbskega prebivalstva ustrahovanje ciljne populacije z artileijskim ognjem in (takrat še ne masovnimi) naključnimi usmrtitvami;
- »obglavljenje«: usmrtitev političnih vodij, odvetnikov, sodnikov, javnih uslužbencev, profesorjev;

⁵³United Human Rights Council (2007): Bosnia genocide. Dostopno na http://www.unitedhumanrights.org/Genocide/bosnia_genocide.htm (10. maj 2007).

- ločitev: ločitev žensk, otrok in starcev od moških, primernih za vojaško službo oz. nošenje orožja; torej od približno 16 do 60 leta starosti, po nekaterih podatkih od 12 do 77 leta starosti;
- evakuacija: transport žensk, otrok in starcev do meje in njihov izgon v sosednji teritorij oz. državo;
- likvidacija: usmrtitev za nošenje orožja sposobnih moških in odstranitev njihovih trupel.

7.2 Potek genocida in kršenja človekovih pravic v Bosni in Hercegovini⁵⁴:

1941 – 1945 II. Svetovna vojna. Bosna in Hercegovina spadata k fašistično usmerjeni »Neodvisni državi Hrvaški«. Teror nad Srbi, iztrebljenje judovskih skupnosti.

1941 Srbski četniki izvedejo pokol Muslimanov v vzhodni Bosni, med drugim v Foči in Goraždu.

1945 Bosna in Hercegovina postane ena od republik v »Federativni ljudski republiki Jugoslaviji«. Nasilno obračunavanje z nasprotniki komunizma.

1968 Bosanski centralni komite KP prizna Muslimane kot enakopravni narod.

1986 Slobodan Milošević se povzpne na čelo srbske Zveze komunistov.

1990 Svobodne volitve. Najmočnejša stranka postane muslimanska SDA, sledi ji srbska SDS in hrvaška HDZ. Alija Izetbegović (SDA) je izvoljen za predsednika.

1991 Zadnji popis prebivalstva pred začetkom vojne: v Srebrenici se 73 odstotkov ljudi opredeli za Muslimane, 25 odstotkov za Srbe in 1 odstotek za Jugoslovane.

⁵⁴ Timelines of History (2006): Timeline Bosnia. Dostopno na <http://timelines.ws/countries/BOSNIA.HTML> (13. maj 2007) ter Bogoeva in Fetscher (2005: 302-310).

1991 Hrvaška (25. junija) in Slovenija (26. junija) razglasita neodvisnost. Začetek desetdnevne vojne za Slovenijo proti JLA. Sredi julija začne JLA napadati Hrvaško.

3. julij 1990 Skupščina Bosne in Hercegovine sprejme ustavne amandmaje, po katerih je Bosna in Hercegovina razglašena za demokratično državo enakopravnih državljanov ljudstev Bosne in Hercegovine, Muslimanov, Srbov, Hrvatov in drugih.

6. april 1991 Bosanski Srbi pričnejo vojno s ciljem imeti svojo - etnično čisto republiko.

21. december 1991 Srbska manjšina v Bosni in Hercegovini izvede neuradni referendum v podporo nasprotovanju ločitve od Jugoslavije. Lokalni srbski voditelji razglasijo novo republiko, ločeno od Bosne.

1992 – 1994 Hrvaški general Tihomir Blaškić ukaže serijo napadov na muslimanske vasi v Bosni ter s svojimi silami poskuša pridobiti območje za Hrvaško. Leta 2000 ga sodišče ZN obsodi na 45 let zapora zaradi vojnih zločinov. Leta 2004 mu kazen zmanjšajo na 9 let.

29. februar 1992 Referendum o neodvisnosti Bosne in Hercegovine: 99,4 odstotkov glasov za. Volilna udeležba je zgolj 63 odstotna, saj veliko število Srbov bojkotira referendum, vztrajajo namreč pri razdelitvi BiH v tri kantone po načelu narodnostne pripadnosti.

6. april 1992 Alija Izetbegović razglasi neodvisnost Bosne. Mednarodna skupnost prizna nekdanjo jugoslovansko republiko Bosno in Hercegovino kot samostojno državo. Na severu države izbruhne vojna med bosansko vlado in lokalnimi Srbi. Bosanski Srb Radovan Karadžić začne vojno v Bosni s pomočjo srbskega predsednika Slobodana Miloševića, ki vlada Jugoslaviji in Jugoslovanski ljudski armadi.

18. april 1992 Srbske sile prvič zasedejo Srebrenico. Bosanski Muslimani se pod vodstvom Naserja Otića utrdijo v okopih po hribih in kmalu nato spet osvojijo mesto.

27. april 1992 Razglasitev republike Jugoslavije (Srbije in Črne gore).

24. maj 1992 – 30. avgust 1992 Srbske sile zaprejo več kot 3.000 bosanskih Muslimanov in Hrvatov nečloveških razmerah v taborišče Keraterm. Zapornike pobijajo, spolno zlorablajo in pretepajo.

Maj 1992 Bosna, Hrvaška in Slovenija postanejo članice Združenih narodov. Evropska komisija in Združeni narodi uvedejo ekonomske sankcije proti Srbiji (Resolucija 757). Varnostni svet ZN sprejme sklep, da bo za potrebe oskrbe civilnega prebivalstva, ki med drugim tudi v Sarajevu trpi pomanjkanje, na to področje poslal »modre čelade« (UNPROFOR).

Junij 1992 V Bosni (Ključ, Sokolina, Trnovace) se nadaljujejo poboji in pokoli. Muslimane zbirajo ter jih streljajo v skupinah.

Julij 1992 Jugoslavija je zaradi »spodbujanja« vojne v Bosni izključena iz Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi.

21. avgust 1992 Srbski vojaki ločijo preko 200 mož, pretežno Muslimanov in Hrvatov, od konvoja civilistov iz taborišča Trnopolje v Bosni. Vse ujetnike postrelijo. Vzpostavljenih je nekaj najhujših koncentracijskih taborišč za muslimanske civiliste. Srbi posiljujejo muslimanske ženske ter jih silijo v spolno suženjstvo.

22. september 1992 Jugoslavija je izključena iz Generalne skupščine OZN (Resolucija A/47/1).

Do **oktobra 1992** Srbi utrdijo oblast na svojih naselitvenih področjih, jih ozemeljsko povežejo in izpeljejo etnična čiščenja.

2. – 4. januar 1993 Na ženevski »Konferenci o Jugoslaviji« je javno predstavljen Vance – Owenov načrt, ki predvideva delitev Bosne na 10 etnično definiranih provinc. Bosanski Srbi načrt zavrnejo.

8. januar 1993 Po poročilu Evropske komisije srbski vojaki posilijo že 20.000 žensk v Bosni in Hercegovini.

22. februar 1993 Varnostni svet ZN sprejme sklep o ustanovitvi Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo (ICTY).

28. februar 1993 Več srbskih vojakov posili 15 letno dekle, kasneje jo dvema vojakoma prodajo za 330 ameriških dolarjev. V istem mesecu ZN razglasijo varna območja v Sarajevu ter petih drugih muslimanskih enklavah. ZN tudi poostrijo sankcije proti Jugoslaviji. V tem letu Srbi množično zavrnejo mirovni načrt Združenih narodov za konec vojne.

12. april 1993 Začetek srbske ofenzive proti Srebrenici.

16. april 1993 Varnostni svet ZN ogroženo Srebrenico razglasi za zaščiteno območje (Resolucija 819). General Morillon za Srebrenico doseže sporazum o premirju. Bosanski Muslimani morajo enotam ZN izročiti orožje in prepustiti prebivalstvo njihovem varovanju.

4. junij 1993 Varnostni svet ZN izglasuje napotitev dodatnih 10.000 vojakov v šest bosanskih mest, da bi zaščitili muslimansko manjšino.

20. avgust 1993 Owen – Stoltenberg načrt predvideva Bosno in Hercegovino kot konfederacijo treh republik. Bosanski Muslimani načrt zavrnejo.

1. marec 1994 Kanadske modre čelade v Srebrenici zamenjajo Nizozemci.

30. marec 1994 Srbi in Hrvati sklenejo premirje za konec vojne na Hrvaškem. Vojna med bosanskimi Muslimani in Srbi se nadaljuje.

14. december 1994 Vodja bosanskih Srbov Radovan Karadžić zaprosi nekdanjega ameriškega predsednika Jimmya Carterja za posredovanje k trajnemu miru v Bosni. Carter se kasneje istega meseca sreča z voditelji bosanskih Srbov in doseže začasno prekinitev ognja.

13. februar 1995 Haaško sodišče za vojne zločine obtoži 21 Srbov za zločine v BiH.

24. maj 1995 General Janvier (nizozemske modre čelade) obvesti Varnostni svet ZN, da so bosanske vladne enote dovolj za obrambo Srebrenice, da se lahko sile ZN umaknejo ter da zračna pomoč NATO sil ni potrebna. Predlaga opustitev zaščiteneh območij.

6. – 11. julij 1995 Srebrenico napade vojska bosanskih Srbov pod poveljem generala Radislava Krstića, pobitih je 7.500 muslimanskih moških in dečkov. Akcijo vodi poveljnik bosanskih Srbov, general Mladić.

10. julij 1995 Nizozemski bataljon (»Dutchbat«) zahteva pomoč zračnih sil. General Janvier se obotavlja, zavrne tri klice na pomoč. Letala priletijo nad Srebrenico, vendar se spet obrnejo.

11. julij 1995 Bosanski Srbi osvojijo Srebrenico. 7.000 muslimanskim moškim naj bi uspelo pobegniti, vendar se od takrat za njimi izgubi vsaka sled. Srbi žrtve zbirajo v skupinah po deset ter njihove sovojake prisilijo, da jih postrelijo.

12. julij 1995 Srbi praktično odvzamejo oblast iz rok »Duchbata«. Na deset tisoče žensk in otrok, ki so poiskali zatočišče pri bazi ZN v Potočarih, deportirajo z avtobusi.

1. julij – 16. julij 1995 V Srebrenico prispejo avtobusi, da ženske in otroke odpeljejo na muslimanski teritorij, medtem Srbi začnejo sistematično ločevati vse moške med 12. in 77. letom, pod pretvezo, da jih bodo zaslišali v zvezi z domnevnimi vojnimi zločini. V naslednjih 30 urah deportirajo 23.000 žensk in otrok, na stotine moških zadržujejo na tovornjakih ter v skladiščih. Med 11. in 16. julijem naj bi tako Srbi pobili več kot 7.000 muslimanskih moških.

21. julij 1995 Nizozemske modre čelade zapustijo Srebrenico.

25. julija 1995 Mednarodno sodišče za vojne zločine v Haagu vloži obtožnico zoper Radovana Karadžića in Ratka Mladića.

28. julij – 6. avgust 1995 Velika hrvaško – bosanska ofenziva. Zasedba Krajine (operacija »Oluja«), osvoboditev Bihaća. Sledijo zavzetja drugih delov ozemlja in napredovanje proti Banjaluki.

28. avgust – 15. september 1995 Intenzivni zračni napadi NATO na srbske položaje in uničenje njihove komunikacijske mreže.

12. oktober 1995 Premirje na območju celotne BiH.

14. december 1995 Predsedniki podpišejo Daytonski mirovni sporazum, ki predvideva delitev Bosne na dve približno enako veliki območji, eno za bosanske Muslimane in Hrvate, drugo za Srbe. Srebrenica enako kot druga področja z večinskim bosansko – muslimanskim prebivalstvom postane del »Republike srbske« pod upravo bosanskih Srbov.

Genocidna vojna v Bosni in Hercegovini je po nekaterih podatkih zahtevala preko 250.000 žrtev, večina med njimi so bili civilisti. 2 milijona ljudi je postalo beguncev (Shaw 2003: 192).

V taboriščih⁵⁵, ki so jih imeli Srbi, Hrvati in Muslimani, so se dogajale najhujše oblike kršitev mednarodnega humanitarnega prava. Štiri večja srbska taborišča so bila Trnopolje, Manjača, Omarska in Keraterm. V taboriščih Omarska in Keraterm so jetnike razdelili v tri kategorije. V kategoriji A so bili muslimanski voditelji in prostovoljni pripadniki kakšne od bosanskih milic ali teritorialne obrambe. V kategoriji B so bili moške, ki so bili mobilizirani v teritorialno obrambo. V kategoriji C pa vsi drugi. V teh taboriščih so se dogajale hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava kot so množično ubijanje, mučenje, posiljevanje in druge oblike spolnih napadov, ki so jih izvajali pazniki, vojaki, policisti, paravojaki in drugi. Med leti 1992 ter 1993 so zapornike ubijali vsak dan, njihova trupla pa pustili ležati po taborišču, ali pa so skopali množične grobove. Otroci in moški nad 60 let so bili praviloma zaprti v posebnih taboriščih, kjer je bilo manj ubijanja, a več posiljevanja in drugih vrst spolnih napadov. Posiljene so bile tudi deklice, stare manj kot 10 let, in ženske nad 65 let starosti (Šeruga 2001: 45).

Po padcu Srebrenice se je na tisoče Muslimanov predalo, ali pa so jih ujeli, ko so iz enklave bežali skozi gozdove. Priprli so jih v začasna internacijska taborišča in jih v nekaj dneh so jih sistematično usmrtili. Veliko jih je imelo zavezane roke in prevezane oči. Pokopali so jih v množičnih grobiščih. Ko je postalo jasno, da je mednarodna skupnost izvedela za te poboje, so srbske enote poskušale prikriti dokaze, tako da so trupla izkopalili iz prvotnih množičnih grobišč in jih ponovno pokopali na sekundarnih grobiščih. Od padca Srebrenice je bilo

⁵⁵ Posebna komisija ZN je v svojem končnem poročilu zapisala, da je seznanjena z obstojem 715 taborišč. 237 jih je bilo pod nadzorom bosanskih Srbov, 89 muslimanov ter 77 pod nadzorom bosanskih Hrvatov (Šeruga 2001: 45).

odkritih 39 takih množičnih grobišč, poleg trupel so bile preveze za oči ter žice, s katerimi so žrtvam zvezali roke. Pri nekaterih truplih so našli osebne dokumente in osebno lastnino, kot so predmeti, ki izražajo močno versko pripadnost, med njimi tudi kopije verzov iz korana in muslimanske svetinje (Bogoeva in Fetscher 2005: 269–270).

Do konca dneva 13. julija v »varnem območju« Srebrenice praktično ni bilo več bosanskih moških. Skoraj vsi so bili namreč v eni izmed štirih kategorij:

- tisti, ki so preživeli in so se skrivali v gozdu;
- tisti, ki so jih po gozdovih našli in ubili;
- tisti, ki so se predali sami in so jih takoj ubili;
- tisti, ki so se predali in so jih Srbi evakuirali v taborišče Bratunac.⁵⁶

Tragedija Srebrenice je osupljiva iz dveh razlogov (Bogoeva in Fetscher 2005: 276):

- Zaradi obsega storjenih zločinov – vse od grozot II. Svetovne vojne namreč Evropa ni bila priča tako množičnemu pokolu. Na tleh, v množičnih grobiščih in v sekundarnih grobiščih so našli posmrtno ostanke skoraj 2.500 moških in fantov. Velike večine niso ubili v spopadu, ekshumirana trupla so pokazala, da jih je veliko imelo zvezane roke ali prevezane oči, ali pa so jih ustrelili v hrbet ali tilnik.
- Prebivalci enklave so verjeli, da jim avtoriteta Varnostnega sveta ZN, prisotnost mirovnih enot UNPROFOR-ja in zračne sile NATO zagotavljajo varnost. Toda bosansko – srbska vojska je ignorirala Varnostni svet, pregnala enote UNPROFOR-ja ter pravilno ocenila, da je ne bodo poskusili zaustaviti z zračnimi silami. Z lahkoto je osvojila zaščiteno območje Srebrenice in v 48 urah razselila prebivalce tega območja. Srbski voditelji so nato s predstavniki mednarodne skupnosti začeli pogajanja na visoki ravni, medtem pa je njihova vojska v nekaj dneh usmrtila in pokopala na tisoče moških in fantov.

⁵⁶ Domovina.net (1999): Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35: The fall of Srebrenica. Dostopno na http://www.domovina.net/srebrenica/page_005.php#NightJuly12 (13. maj 2007).

Združeni narodi so se v Srebrenici na vsak način izogibali uporabi oborožene sile. Pri ZN gre namreč za načelo nevtralnosti, v BiH pa je bilo zagotavljanje miru v nasprotju s tistim, kar so ZN potrebovali za igranje »pozitivne vloge«. Varnostni svet je tako izbral načela preko učinkovitosti (Lebor 2006: 34–35). Nizozemski vojaki so imeli vseskozi tudi logistične težave. Leta 2002, ko so nizozemske oblasti objavile poročilo o vlogi nizozemskih vojakov pri pokolu, je odstopila takratna nizozemska vlada Wim Koka

7.3 Mednarodna odgovornost:

Kritično poročilo o padcu Srebrenice iz leta 1999 (Brahimijevo poročilo) je bilo v ZN temeljni dokument za nadaljnje analize in priporočila na področju mirovnih operacij. Poročilo zahteva, da morajo biti mandati, ki jih Varnostni svet določi za posamezno mirovno operacijo jasni, verodostojni in uresničljivi. Zlasti je to pomembno za operacije za vsiljevanje miru. Za VS je bilo namreč značilno, da ravno v nevarnih situacijah daje prednost nejasnim mandatom in se z njihovo uresničljivostjo ne ukvarja preveč. Brahimijevo poročilo tako opozarja, da je cena za tako neodgovorno ravnanje prevelika in se zavzema za uporabo bolj prisilnih metod reševanja konfliktov (Jelušič 2003: 644).

V primeru Srebrenice prav vsi vpleteni priznavajo, da so se zavedali, kaj se bo zgodilo z muslimanskimi moškimi, ko so jih začeli ločevati od ostalih (Horvat 2006: 41–42):

- Muslimansko vodstvo: Hasan Muratović, nekdanji premier BiH: »Vedeli smo, da če se jih bo odpeljalo z avtobusi, da jih bodo pobili. Vemo, kaj so že prej počeli Srbi. Kadarkoli so zajeli ljudi so bodisi priprli ali pa pobili vse moške od 18. do 55. leta starosti. Nikoli se ni zgodilo, da bi ti moški prišli preko bojne črte.«
- Združeni narodi: Jose-Maria Mendiluce⁵⁷, nekdanji posebni odposlanec ZN: »Nikoli nismo imeli nobenih dvomov o tem, kaj se bo zgodilo, potem ko se je ločilo moške od žensk, še posebej v Srebrenici, kjer je bilo za pričakovati, da bodo krutosti še posebej hude, ker je Mladić hotel maščevati bosansko ofenzivo iz leta 1992. Samo butec tega ne bi pričakoval, ali pa nekdo, ki je ekstremno slabo informiran.«

⁵⁷ Mendiluce je naredil tudi načrt za evakuacijo ljudi iz Srebrenice, vendar se je znašel v dilemi: ali Srbom pomagati pri preganjanju ljudi iz Srebrenice in evakuirati tudi muslimansko prebivalstvo ali pa ljudi ne evakuirati in pustiti, da jih Srbi ubijejo (Šeruga 2001: 43).

- Srbi: kot storilci so Srbi nedvomno vedeli, kaj se bo zgodilo z muslimanskimi moškimi. General Ratko Mladić 11. 7. 1995 na videoposnetku, posnetem ob napredovanju po padli Srebrenici: »Končno, prišel je čas – dan, ko se bomo maščevali Turkom⁵⁸.«

Vloga Združenih narodov pri posredovanju v konfliktu naj bi bila primer »kako zdravnik lahko z neprimernim zdravljenjem poslabša stanje.« Mednarodna skupnost bi lahko z načrtovanimi zračnim posredovanjem preprečila oziroma prekinila pokole mnogo prej; glavni cilji bi morali biti: prizemljitev srbskih zračnih sil z bombardiranjem njihovih radarskih postaj; bombardiranje ključnih strateških točk (mostov), preko katerih so Srbi dobivali zaloge; uničenje tovarn orožja v Srbiji (Meštrović 1996: 34).

Vojno v BiH bi lahko preprečili, če bi mednarodna skupnost dala podporo novo nastajajočim demokracijam namesto favoriziranja komunističnega režima, ki jih je želel zatreti (Meštrović 1996: 43). Počasen odziv na srbsko agresijo je bil v popolnem nasprotju s konceptom »novega svetovnega reda«, v katerem »ni prostora za agresijo⁵⁹.«

⁵⁸ »Turci« so v BiH pogovorno ime za Muslimane (Horvat 2006: 42).

⁵⁹ Besede ameriškega predsednika Georgea Busha ob Husseinovi invaziji na Kuvajt (Meštrović 2003: 43).

8. PRIMERJAVA GENOCIDOV V RUANDI IN SREBRENICI PO STOPNJAH

Tabela 8.1: Primerjava genocidov v Ruandi in Srebrenici po stopnjah G. Stanton⁶⁰

Stopnja	Značilnosti	Ruanda 1994	Srebrenica 1995
1. Klasifikacija	Ljudje so razdeljeni na "mi in oni".	Delitev na »mi in oni« vse od leta 1918 ko Ruanda postane belgijska kolonija. Identifikacijske kartice.	Zgodovinska razklanost med tremi glavnimi etničnimi skupinami: Srbi, Hrvati in Muslimani.
2. Simbolizacija	V povezavi z ciljno skupino uničenja se začnejo pojavljati določeni sovražni simboli.	Že sama pripadnost plemenu Tutsijev kot sovražno simbol. Ločevanje glede na videz (Tutsiji naj bi bili višji,..).	Spodbujanje verskega in etničnega sovraštva s strani Srbije z namenom pridobiti moč. Poudarjanje »etnične čistosti.«
3. Dehumanizacija	Dehumanizacija premaga normalni človeški odpor do umora.	Hutujci Tutsijev ne smatrajo kot ljudi. Ruando je treba »očistiti ščurkov«. »Nekdo mora umreti, izumreti, da bo mir«.	Muslimani zgolj kot objekt maščevanja, ovira na poti do etnično čiste države.

⁶⁰ Glej tudi Tabelo 5.4.1: Osem stopenj genocida.

<p>4. Organizacija</p>	<p>Genocid je zmeraj organiziran. Za ta namen so pogosto ustanovljene posebne vojaške ali policijske enote, ki so oborožene in izurjene.</p>	<p>Oborožene civilne milice interahamwe. RAF. Množično pobijanje Tutsijev in zmernih Hutujcev. Med glavnimi državnimi institucijami je obstajala izjemna stopnja soglasja pri podpiranju genocida.</p>	<p>Vojska bosanskih Srbov. Taborišča; razdeljevanje jetnikov v kategorije. Sistematično pobijanje bosanskih Muslimanov. Moške so zbirali v skupine in jih postrelili, ženske so posiljevali. Ločevanje žensk, otrok in starcev od moških, primernih za vojaško službo (od 12 do 77 leta starosti)</p>
<p>5. Polarizacija</p>	<p>Sovražne skupine poudarjajo propagando ločevanja oz. polariziranja.</p>	<p>Hutujci Tutsijem preprečijo delovanje na univerzah, v vladnih ustanovah, onemogočijo jim dostop do javnih služb. Radio Mille Collines.</p>	<p>Srbi: poudarjanje imeti svojo-etnično čisto republiko. Poudarjanje, da Srbi in Muslimani ne morejo živeti v miru, to je nemogoče«.</p>
<p>6. Identifikacija</p>	<p>Žrtve so identificirane in izločene zaradi njihove etnične ali religiozne identitete⁶¹.</p>	<p>Hutujci, ker so Hutujci.</p>	<p>Muslimani, ker so Muslimani.</p>

⁶¹ Storilci potrebujejo etnično pripadnost, da identificirajo ciljno kupino, pa tudi zato, da identificirajo sebe (De Waal 2004: 45).

<p style="text-align: center;">7. Iztrebljanje</p>	<p>Začne se tako imenovano iztrebljanje, kajti morilci svojih žrtev ne jemljejo kot človeških bitij.</p>	<p>Nadaljevanje dehumanizacije. Ruando je treba »očistiti«. Množično pobijanje Tutsijev po hišah, zbiranje ljudi v skupine ter klanje – pobijanje. Siljenje ljudi, da pobijejo lastne družinske člane.</p>	<p>Taborišča, kjer zapornike pobijajo, spolno zlorablajo ter pretepajo. Zbiranje moških v skupine ter siljenje njihovih sovojakov, da jih postrelijo.</p>
<p style="text-align: center;">8. Zanikanje</p>	<p>Storilci zanikajo kakršenkoli zločin⁶².</p>	<p>Ignoriranje genocida, minimaliziranje – skuša se zmanjšati število žrtev, opravičevanje, da je RPF sama izzvala genocid, banaliziranje genocida – »gre le za pokole med vojno«, teza o »dvojnem genocidu – izvajali naj bi ga obe strani, torej so »računi poravnani«</p>	<p>Zatrjevanje storilcev, da je šlo zgolj za obrambo, zaščito srbske manjšine, minimaliziranje ter banaliziranje genocida.</p>

Tako v Ruandi kot v Bosni in Hercegovini – Srebrenici, je šlo za zgodovinsko razklanost med etničnimi skupinami: Tutsiji – Hutujci ter Srbi – Hrvati – Muslimani, ki je ni presegla niti sprememba režima v obeh državah. Nasprotno, stanje se je še poslabšalo, kar je vodilo v genocid. V obeh državah je bila prisotna močna simbolizacija kot orožje spodbujanja etničnega sovraštva. Poudarjanje sovražnih simbolov s strani oblasti je postopoma vodilo v dehumanizacijo, kjer je napadalna skupina nasprotno skupino smatrala zgolj kot oviro, nepotreben objekt, ki ga je treba uničiti za »višji cilj«: mir, etnično čisto državo. V obeh državah sta bili napadalni skupini dobro organizirani, tako Hutujci v Ruandi kot bosanski Srbi v Srebrenici so imeli natančen načrt »uničenja« in ga tudi dosledno izvajali. Žrtve, tako Tutsiji kot Muslimani, so bile povsod identificirane zgolj zaradi svoje etnične pripadnosti. Iztrebljanje kot zadnja faza uničenja je v Ruandi in BiH potakalo na podoben način. Šlo je za

⁶² 1. Zanikanje genocida: gre za ignoriranje, npr. z izjavami, da se ni zgodil.

2. Minimaliziranje genocida: skuša se zmanjšati število žrtev. Občasno se navajajo veliko nižje številke žrtev, s čimer želijo povedati, da sploh »ni bilo tako hudo« kot se zdi.

3. Opravičevanje genocida: krivdo za genocid storilci valijo na nasprotno stran, v smislu, da so sami izzvali konflikt.

4. Banaliziranje genocida: zatrjevanje, da »gre le za pokole med vojno« in ne genocid, ali da »gre le za plemenske poboje« (De Waal 2004: 62).

množično pobijanje; zbiranje ljudi v množice ter klanje – streljanje; posiljevanje žensk; siljenje ljudi, da pobijejo lastne družinske člane, sovojake. Vendar medtem, ko je šlo v Ruandi za sistematično pobijanje vseh Tutsijev, je šlo v Bosni in Hercegovini za ločevanje žensk in otrok od moških. Moški so v tem primeru predstavljali glavno oviro na poti do etnično čiste države.

Zaključimo lahko, da je šlo v primeru Ruande za absolutni genocid, v primeru Srebrenice pa za konvencijski genocid – etnično čiščenje.

9. SKLEP

Prva hipoteza v tej diplomski nalogi se glasi, da je *kljub mnogim sprejetim pravnim dokumentom s področja človekovih pravic razvita mednarodna skupnost še vedno neučinkovita v boju proti genocidu*. To dokazuje tako primer genocida v Ruandi, kot tudi primer genocida v Bosni in Hercegovini v Srebrenici.

Pri vsakem od obeh genocidov so predhodno obstajali jasni opozorilni znaki in izjave o namerah, ki bi jih lahko vsakdo opazil. V Ruandi so se genocidni poboji začeli že v letih 1990–1991. Ti pokoli so predstavljali prvo fazo genocida in so bili jasno in nesporno opozorilo, ki pa ga je mednarodna skupnost spregledala. V začetku leta 1994 so obstajala zanesljiva javna in zaupna opozorila na genocid, ki mednarodne skupnosti prav tako niso prepričala k ukrepanju. Celotna mednarodna skupnost je Ruando prepustila njeni usodi.

Po koncu genocida v Ruandi so postopoma predstavniki OZN ter tudi predstavniki nacionalnih vlad priznavali krivdo za genocid v Ruandi. Takratni generalni sekretar ZN Kofi Anan je večkrat javno izrazil obžalovanje ter vsako opravičilo pospremil z besedami »Nikoli več«, ki pa so se izkazale za prazne že leto po genocidu v Ruandi, v Srebrenici.

Srebrenica je še eno črno poglavje v zgodovini sodobne mednarodne skupnosti. V primeru Srebrenice prav vsi vpleteni priznavajo, da so se zavedali, kaj se bo zgodilo z muslimanskimi moškimi, ko so jih začeli ločevati od ostalih, tudi predstavniki Združenih narodov, pa je mednarodna skupnost kljub temu ostala pasivna.

Mednarodna skupnost torej še vedno ni našla učinkovitega načina ravnanja v primerih grožnje genocida, niti v primerih, ko genocid že poteka in bi ga bilo treba nemudoma prekiniti. Dokumenti s področja zagotavljanja in varovanja človekovih pravic kot so Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, Konvencija o pravicah otroka ter Konvencija o preprečevanju in kaznovanju hudodelstva genocida, bodo do takrat le črke na papirju.

Zelo pomembno vlogo pa igrajo ad hoc mednarodna kazenska sodišča, v tem primeru Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo ter Mednarodno kazensko sodišče za Ruando, ki preganjajo in kaznujejo storilce genocida. Ustanavljanje ad hoc sodišč kaže, da genocida naj ne bi bilo več mogoče nekaznovano izvesti, pomemben faktor pri tem je zbiranje dokazov o storjenih zločinih, pri čemer je potrebno sodelovanje celotne mednarodne skupnosti. Tako žrtev in prič kot tudi zunanjih ter notranjih strokovnjakov. Ad hoc mednarodna kazenska sodišča lahko tako na nek način odigrajo vlogo »preventivnega faktorja« v primerih nadaljnjih genocidov.

Druga hipoteza diplomske naloge se glasi »Kljub različnemu kulturnemu in geografskemu razvoju in okolju temeljita genocida v Ruandi ter Srebrenici na enaki osnovi, to je spodbujanju medetničnega sovraštva ter oba pomenita grobo kršitev klasičnih človekovih pravic.

Tako v primeru Ruande kot v primeru Bosne je šlo za spodbujanje etničnega sovraštva. V Ruandi se je prva stopnja genocida, delitev na »mi in oni« začela že leta 1918, ko Ruanda postane belgijska kolonija in Belgijci uvedejo identifikacijske kartice in tako pričnejo ločevati Tutsije in Hutujce na različnih osnovah, tudi glede na videz. Hutujci, vrsto let zatirani s strani Belgije, so že samo pripadnost plemenu Tutsijev smatrali kot sovražni simbol ter proti njim širili negativno propagando. Prav tako dogodki v Srebrenici niso zgolj posledica tistega časa temveč zgodovinskega konflikta med tremi glavnimi etničnimi skupinami: Srbi, Hrvati in Muslimani, ki kasneje preraste v genocid Srbov nad bosanskimi Muslimani. Šlo je za spodbujanje verskega in etničnega sovraštva s strani Srbije z namenom pridobiti moč. Kljub temu torej, da sta se genocida dogajala na različnih kontinentih, gre za enako osnovo. V primeru Ruande gre za absolutni genocid, v primeru Bosne in Hercegovine pa gre za konvencijski genocid – etnično čiščenje.

Oba genocida predstavljata grobe kršitve klasičnih človekovih pravic, med katerimi je najpomembnejša pravica do življenja. V Ruandi so Hutujski vojaki in pripadniki milic namerno ubijali odrasle in otroke v skupinah ali pa skupaj z družinami. Otroke so silili, da so ubijali druge otroke. Tutsijske otroke, posebno dečke, so pohabili, deklice in mlade ženske so posiljevali. V taboriščih v Bosni so se prav tako dogajale hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava kot so množično ubijanje, mučenje, posiljevanje in druge oblike spolnih napadov, ki so jih izvajali pazniki, vojaki, policisti, paravojaki in drugi, trupla pa pustili ležati

po taborišču, ali pa so skopali množične grobove. Otroci in moški nad 60 let so bili praviloma zaprti v posebnih taboriščih, kjer je bilo manj ubijanja, a več posiljevanja in drugih vrst spolnih napadov. Posiljene so bile tudi deklice, stare manj kot 10 let, in ženske nad 65 let starosti.

Tretja hipoteza se glasi, da je *»spoštovanje človekovih pravic možno le v moralno dozorelem okolju*. Niti Evropa, kjer se je zgodil genocid v Bosni, niti Afrika, kjer se je zgodil genocid v Ruandi, v tem primeru nista moralno dozoreli okolji, kjer je možno brezpogojno spoštovati človekove pravice. Glavni vzrok tiči v zgodovinskem ozadju obeh sporov. V Ruandi je že od leta 1918, ko je postala belgijska kolonija, potekalo nenehno kršenje človekovih pravic, tudi s strani kolonizatorjev, ki so tako še pripomogli k ustvarjanju konfliktnega razmerja ter nadaljnje podlage za kršenje človekovih pravic. Prav tako so kršitve človekovih pravic skozi zgodovino potekale na območju nekdanje Jugoslavije, primer je pokol Muslimanov v vzhodni Bosni, ki so ga leta 1941 izvedli srbski četniki. Ruanda in Srebrenica sta tako okolji, ki tudi zaradi zgodovinskega ozadja nista mogli postati moralno dozoreli za brezpogojno spoštovanje človekovih pravic.

Vendar pa že v samem bistvu moralnosti človekovih pravic ni pravega soglasja, ali so le – te prvenstveno pravna ali moralna kategorija. Moralna razsežnost vsebuje predvsem notranji občutek dolžnosti, ki ga mora privzeti vsak posameznik sam, to pa je tesno povezano z vzgojo in zgledi. Kot smo že ugotovili, je neizogibno dejstvo, da se morala v sodobni mednarodni skupnosti povezuje s preudarnostjo. To bi lahko trdili tudi v primerih obeh genocidov, tako v Ruandi kot v Srebrenici. Način ravnanja oziroma odločitve nekega akterja, ki je zanj posledica racionalne izbire, je lahko nemoralen. Če povežemo *»ponotranjanje«* občutka morale, moralne dolžnosti, s preudarnostjo v sodobni mednarodni skupnosti, ugotovimo, da je v obeh primerih genocidov odločilno vlogo odigrala vzgoja napadalcev v racionalnost njihovega početja. Ta vzgoja se v primeru genocida odraža predvsem v fazah simbolizacije ter dehumanizacije, morala v tej fazi pomeni upravičenost do nečesa (npr. upravičenost do etnično čistega ozemlja) na račun kršenja človekovih pravic nekoga drugega. Moralno dozorelo okolje tako neizpodbitno izhaja najprej iz vsakega posameznika. Dejstvo je, da sta tako Afrika kot Evropa zaznamovani z dediščino zgodovinskih konfliktov, v katerih ni bilo prostora za moralo ali pa je morala igrala funkcijo racionalnega. Da je spoštovanje človekovih pravic možno le v moralno dozorelem okolju, lahko v tem primeru trdimo zgolj na podlagi

zgodovinskih dejstev. Kaj je moralno dozorelo okolje in če je v tem primeru možno brezpogojno spoštovanje človekovih pravic pa bomo morda lahko videli v prihodnosti.

10. LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

1. Babadji, Ramdane (2001): *100 in 1 pojem za učenje človekovih pravic*. Dostopno na http://www.eip-ass.si/Publikacije_naslovnice/vlozki/101%20pojem.pdf (20. februar 2007).
2. Bavcon, Ljubo, ur. (2006): *Pravne razsežnosti človekovih pravic*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
3. Bergson, Henri (1989): *Dva izvora morala i religije*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
4. Bogoeva, Julija, ur. in Caroline Fetscher, ur. (2005): *Srebrenica: dokumenti, pričevanja, haški proces*. Ljubljana: Študentska založba.
5. Bojić, Mehmedalija (2001): *Historija Bosne i Bošnjaka*. Sarajevo: TKD Šahinpašić.
6. Brumen, Borut (2003): Privatizacija vojne ali kakšno zvezo ima Afrika z okupacijo Iraka. *Časopis za kritiko znanosti* 31 (213–214), 76–90.
7. Bučar, France et al. (2006): *Leksikon Sova 4., dopolnjena in posodobljena izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
8. Bufon, Milan, et al., ur. (2006): *The Western Balkans – A European Challenge*. Koper: Fakulteta za humanistične študije.
9. Cerar, Miro (1996): *Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
10. Cerar, Miro et al., ur. (2002): *Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut.

11. De Waal, Alex (2004): *Kdo se bojuje? Komu je mar: vojna in humanitarna dejavnost v Afriki*. Ljubljana: Karantanija.
12. Donnelly, Jack (1993): *International Human Rights*. Colorado, Oxford: Westview Press.
13. Fein, Helen, ur. (1992): *Genocide Watch*. Binghamton, New York: The Maple-Vail Book Manufacturing Group.
14. Fein, Helen (1993): *Genocide: a sociological perspective*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.
15. Geltman, Paul in Eric Stover (1997): *Genocid in trpljenje otrok v Ruandi*. Dostopno na <http://www.mf.uni-lj.si/jama/jama97-4/html/ruanda.html> (13. maj 2007).
16. Gerbec, Martina (2007): *Etnični konflikti v postkolonialni Afriki: primer Ruanda in Uganda*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
17. Horowitz, Irving Louis (1977): *Genocide: State Power and Mass Murder*. New Brunswick: Transaction Books.
18. Horvat, Miha (2006): *Genocid kot spolna dimenzija sistematičnih pokolov civilnega prebivalstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Iwe, S.S. Nwachukwu (1986): *The History and Content of Human Rights*. New York: Peter Lang Publishing.
20. Jelušič, Ljubica (2003): Mirovne operacije kot oblika globalne mirovne preventive pred širjenjem groženj. *Teorija in praksa* 40 (4), 627–647.
21. Jones, Adam (2006): *Genocide: a comprehensive introduction*. London, New York: Routledge.

22. Joželj, Melita (2004): *Pravica dela, delovne pravice*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. Korošec, Damjan (2006): Genocid in sodobno kazensko pravo. *Pravnik* 61 (4–5), 191–221.
24. Lebor, Adam (2006): *Complicity with Evil: The United Nations in the Age of Modern Genocide*. New Haven, London: Yale University Press.
25. Lešnjak, Turšič Maja (2004): *Državljanska vojna in genocid: študija primera: državljanska vojna v Ruandi 1994-199*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
26. Levene, Mark, ur. in Penny Roberts, ur. (1999): *The Massacre in History*. New York, Oxford: Berghahn Books.
27. Lewis, E. John (2003): *A Documentary History of Human Rights*. New York: Carrol & Graf Publishers.
28. Lorey, E. David in William H. Beezley, ur. (2002): *Genocide, Collective Violence and Popular Memory*. Wilmington: Scholarly Resources Inc.
29. Maritain, Jacques (2002): *Človek in država*. Ljubljana: Šudentska založba.
30. Meštrović, G. Stjepan, ur. (1996): *Genocide after Emotion*. London, New York: Routledge.
31. Milanović, Marko (2006): State Responsibility for Genocide. *European Journal of International Law* 17 (3), 533–604.
32. Oppenheim, E. Felix (1998): *Morala v zunanji politiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

33. Pezdirc, Matevž (2006): Kaznivo dejanje genocida. Ljubljana: *Pravna praksa* 25 (21), 16–17.
34. Rajniš, Karel (1996): Kaznivo dejanje genocida: opredelitev v 373/II. členu KZRS v nasprotju z ustavo? Ljubljana: *Pravna praksa* 15 (6), 10–11.
35. Shaw, Martin (2003): *War and Genocide*. Cambridge: Polity Press.
36. Shaw, N. Malcom (1997): *International law*. Cambridge: Cambridge University Press.
37. Sibomana, Andre (2006): *Upanje za Ruando*. Ljubljana: Modrijan.
38. Sruc. Vladimir (1999): *Leksikon morale in etike*. Maribor: Ekonomsko – poslovna fakulteta.
39. Staub, Ervin (1989): *The roots of evil: the origins of genocide and other group violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. Šeruga, Katja (2001): *Pojem genocida in etničnega čiščenja v sodobni mednarodni skupnosti*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
41. Testen, Petra (2006): Mednarodno kazensko sodišče za Jugoslavijo: Primer Srebrenica. *Ampak* 7 (5), 62–63.
42. Zagorac, Dean (2003): Genocid – katere skupine so zaščitene? Ljubljana: *Pravna praksa* 22 (13), 37–39.
43. Zagorac, Dean (2003): Genocid – diskriminacija in izvršitvene oblike. Ljubljana: *Pravna praksa* 22 (14), 23–25.
44. Zajc, Drago (2005): *Politika človekovih pravic*, gradivo za predmet. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

45. Zupančič, M. Boštjan (2006): O univerzalnosti človekovih pravic. Ljubljana: *Pravna praksa* 25 (39-40), 9–11.
46. Wolf, Nataša (2005): *Univerzalnost človekovih pravic in tradicionalna konfucijanska miselnost*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

VIRI Z MEDMREŽJA

1. African Studies Center (2007): *Rwanda Page*. Dostopno na http://www.africa.upenn.edu/Country_Specific/Rwanda.html (5. februar 2007).
2. Domovina. net (1999): *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35: The fall of Srebrenica*. Dostopno na http://www.domovina.net/srebrenica/page_005.php#NightJuly12 (13. maj 2007).
3. Frontline (2005): *Ghosts of Rwanda*. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/ghosts/> (15. marec 2007).
4. Frontline (2005): *The Crime of Genocide*. Dostopno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/rwanda/reports/dsetexhe.html> (20. marec 2007).
5. Genocid.org (2005): *Genocid 1992-1995*. Dostopno na <http://www.genocid.org/genocid1992-1995> (27. april 2007).
6. Genocide Studies program (2006): *Rwanda after genocide*. Dostopno na http://www.yale.edu/gsp/rwanda/rwanda_after_genocide.html (27. maj 2007).
7. Genocide Studies program (2006): *Rwanda before genocide*. Dostopno na http://www.yale.edu/gsp/rwanda/rwanda_before_genocide.html (27. maj 2007).
8. Genocide Watch (1998): *The eight Stages of Genocide*. Dostopno na <http://www.genocidewatch.org/eightstages.html> (24. marec 2007).

9. HighBeam research (2007): *Rwanda*. Dostopno na: <http://www.highbeam.com/web/> (18. april 2007).
10. Human Rights Watch (2006): *Africa: Rwanda*. Dostopno na <http://hrw.org/doc?t=africa&c=rwanda> (22. marec 2007).
11. Infoplease (2005): *Map: Bosnia and Hercegovina*. Dostopno na <http://www.infoplease.com/ipa/A0107349.html> (14. junij 2007).
12. Infoplease (2005): *Map: Rwanda*. Dostopno na <http://www.infoplease.com/atlas/country/rwanda.html> (20. april 2007).
13. Ministrstvo za zunanje zadeve (2007): *Najpomembnejši mednarodnopravni dokumenti s področja človekovih pravic*. Dostopno na http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/clovekove_pravice/najpomembnejši_mednarodnopravni_dokumenti_s_področja_clovekovih_pravic/ (19. februar 2007).
14. The World Factbook (2007): *Rwanda*. Dostopno na <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html> (18. april 2007).
15. Tiera Internet Portal (2007): *Prvi obtožbi za zločine v Darfurju*. Dostopno na <http://www.triera.net/novica.php?id=A1131009> (17. april 2007).
16. Timelines of History (2006): *Timeline Bosnia*. Dostopno na <http://timelines.ws/countries/BOSNIA.HTML> (13. maj 2007).
17. United Human Rights Council (2006): *Bosnia genocide*. Dostopno na http://www.unitedhumanrights.org/Genocide/bosnia_genocide.htm (10. maj 2007).